

UDVIKLINGSPLAN FOR HORSENS KIRKEGÅRDE

Nordre, Østre & Vestre

Udarbejdet af Wad Landskabsarkitekter A|S for Horsens Kirkegårde Januar 2017

HORSENS
KIRKEGAARDE

Indholdsfortegnelse

Forord	4
Baggrund og formål	6
Behovsanalyse – areal og gravstedstyper	8
Befolkningsudvikling og alderssammensætning	8
Dødsfald og begravelser/urnenedsættelser	9
Kistebegravelse eller urnenedsættelser	10
Omløbstiden	10
Behovsberegning – vurdering af fremtidigt behov for kirkegårdsareal	11
Gravstedstyper – tendenser i fremtiden	15
Sammenfatning af tendenser.	17
Konklusion	18
Sammenfatning	18
Forandringsbehov	18
Målsætninger	20

UDVIKLINGSPLAN FOR NORDRE KIRKEGÅRD 23

Kirkegårdens historie	24
Hegn og indgange.	24
Beplantningen	24
Oprindelig inddeling	26
Forundersøgelse	28
Forhold	28
Indretning og brug	28
Rammen	28
Beplantning	28
Kirkegårdens omgivelser – by og landskab	28
Bevaringsværdier - registrerede gravsted	28
Udviklingsplanen	34
Bevaring	34
Omlægges til park	34
Bevares til kirkegård	34
Nye hækrum- <i>Skulptur i bøgehække</i>	34
Indretning	36
Frodig beplantning med stauder, buske og græsser	38
Nye træer	39
Bevaringsværdige grave og gravminder	39
Stier	39
Afvanding af arealerne	39
Kirkegårdens indramning	39
Kunst	39
Etapeplan for aktuelle anlægsarbejder	39

UDVIKLINGSPLAN FOR ØSTRE KIRKEGÅRD 41

Kirkegårdens historie	42
------------------------------	-----------

Forundersøgelse	44
Indretning og brug	44
Rammen	44
Beplantning	44
Kirkegårdens omgivelser – by og landskab	44
Bevaringsværdier - registrerede gravsted	45
Udviklingsplanen	54
Gravstedsarealer / afdelinger	54
Den overordnede idé	54
Ny afdeling med lund	58
Nye afdelinger med natur tema beplantning	60
Nye Græsgrave	60
Eksisterende traditionelle hækomkransede grave	62
Eksisterende gravhaver i afdeling H	62
Ny Park	62
Bevaringsværdige grave og gravminder	64
Solitære træer	64
Stier	64
Kirkegårdens ramme	66
Ny indgang fra syd og parkering	67
Realisering	67

UDVIKLINGSPLAN FOR VESTRE KIRKEGÅRD 69

Kirkegårdens historie	70
Forundersøgelse	72
Forhold	72
Indretning og brug	72
Rammen	72
Beplantning	72
Bevaringsværdier - registrerede gravsteder	72
Udviklingsplanen	82
Den overordnede idé	82
Udviklingsplanen i hovedpunkter:	82
Ny skovafdeling i bøgeskoven	84
Eksisterende traditionelle hækomkransede grave	85
Individuelt udformede begravelser	85
Ny naturtema have i afdeling C	86
Mindeskov	87
Oldtidshøjen	87
Ny indretning af lunde	88
Kirsebærhaven	88
Ny æblehave	88
Ceremoniplads / Musik- og teater	88
Kapelpladsen	88
Fyrreskoven	90
Kælkebakken	90
Stier	91
Kirkegårdens ramme	91
Realisering	91

Forord

Dette er en udviklingsplan for de kirkegårdsarealer der forvaltes af Horsens Kirkegårde.

Horsens Kirkegårde er en offentlig virksomhed som er resultatet af et mangeårigt kirkegårdssamarbejde mellem menighedsrådene i Vor Frelser Sogn, Klostersogn og Sønderbro Sogn.

De tre by-sogne har udskilt deres kirkegårde til en selvstændig kirkegårdsbestyrelse, i henhold til §3 i lov om bestyrelse og brug af folkekirkens kirker m.m.

Bestyrelsen har ansat kirkegårdsledelse og personale til varetagelse af forvaltning og drift af kirkegårdene: Nordre Kirkegård, Østre Kirkegård og Vestre Kirkegård, samt af Horsens Krematorium.

Udviklingsplanen er en helhedsorienteret og langsigtet principplan, som analyserer behov og udviklingsretning på lang sigt, samt udstikker overordnede planrammer for de omlægninger, reguleringer og ændringer af kirkegårdsarealerne der bør gennemføres indenfor de næste 10-15 år, for at tilpasse kirkegårdene til fremtidens behov for gravpladser og til øvrige ønsker til arealanvendelsen.

Udviklingsplanen er et uundværligt overordnet styringsværktøj til kirkegårdenes forvaltning og driftsstyring. Læs mere om udviklingsplaner for kirkegårde: <http://ign.ku.dk/udviklingsplaner-kirkegaarde/>

Det er vigtigt at understrege, at udviklingsplanen **ikke** indeholder konkrete detaljerede planer for realiseringen af arbejderne med omlægninger, reguleringer og ændringer af kirkegårdsarealerne. Udviklingsplanen indeholder derfor heller ikke præcise tidsplaner og konkrete økonomiske budgetoverslag eller finansierungsplaner.

Udviklingsplanen er udarbejdet i løbet af år 2016, i et tæt samarbejde mellem Horsens Kirkegårde og Wad Landskabsarkitekter A/S.

Udviklingsplanen er godkendt af kirkegårdsbestyrelsen på et ekstraordinært bestyrelsesmøde **den 21. februar 2017**.

Udviklingsplanen revideres hvert 4. år forud for menighedsrådsvalget og konstitueringen af kirkegårdsbestyrelsen.

Horsens Kirkegårde
Januar 2017

Jan Langmach Nielsen
Kirkegårdsleder

Østre Kirkegård

Baggrund og formål

Horsens kirkegårde har gennem mange år manglet udviklingsplaner, der forholder sig professionelt, helhedsorienteret og langsigtet til generelle problemer, udfordringer, ønsker og mål.

Det betyder:

- At det løbende arbejde, med at udvikle og tilpasse de konkrete fællesarealer og gravanlæg til tidens og fremtidens behov, er sket og fortsat sker uden langsigtet plan og mål.
- At konkrete omlægninger, ændringer og nyanlæg typisk kun er udført og fortsat kun udføres som "brandslukning" for at tilgodese forskellige "nu-og-her behov" i mængden af de forskellige eksisterende begravelsestyper.
- At der ikke sker en afgørende fornyende udvikling i begravelsestilbudene, gravanlæggene og beplantningerne samt i anvendelsen af de efterhånden store fællesarealer (overskydende gravplads).
- At der løbende udføres pleje og vedligehold af alle eksisterende anlæg og beplantninger, men der mistes værdier og skønhed pga. manglende udførelse af gennemgribende renoveringer og fornyelser (man kan pleje og vedligeholde anlæg gennem flere år, men på et tidspunkt er der behov for renovering og fornyelse).
- At plejekrævende anlæg og beplantningselementer ikke er blevet og fortsat ikke bliver løbende omlagt til mindre plejekrævende elementer således, at der kan opnås billigere drift og dermed overskud til "mere kirkegård for pengene".

Horsens Kirkegårde har siden 2014 haft en målsætning om at få opbygget og implementeret et helt nyt driftsstyringssystem, som i højere grad og på en mere professionel måde end det traditionelle system, kan måle og dokumentere sam-

menhængen mellem arbejdsmængde, kvalitet, serviceniveau og ressourceforbrug.

Implementeringen af det nye driftsstyringssystem forventes at blive langvarig og forløbe over flere år, idet det nye driftsstyringssystem ikke bare er et nyt administrativt it-system. Det er en radikal anderledes styringsmodel, end den traditionelle på folkekirkelige kirkegårde.

En styringsmodel, som basere sig på en langt mere objektiv, analytisk og nuanceret tilgang til driftsstyringen.

I år 2015 og 2016 har vi investeret i opbygningen og anskaffelsen af nogle af de styringsværktøjer, som er uundværlige til det nye driftsstyringssystem.

Det drejer sig om:

- Udviklingsplaner for kirkegårdene. (Langsigtede overordnede rammer for drift og udvikling af kirkegårdsarealerne. Herunder planrammer for udførelse af omlægninger, reguleringer og tilpasninger af arealerne til fremtidigt behov for begravelsespladser og øvrige ønsker til arealanvendelsen).
- Plejeplaner og kortdigitalisering (beskrivelse og fastlæggelse af kvalitet og serviceniveau, samt opmåling af arbejdsmængder).
- Ressourcestyringssystem (måling af forbrug af tid og penge på opgaveniveau).

Udviklingsplanen er den del af styringsværktøjerne i det nye driftsstyringssystem, som udstikker de overordnede målsætninger for driftsstyringen, sætter rammerne for den udvikling der skal ske, og angiver den overordnede retning for at nå målet.

En samlet udviklingsplan er nødvendig for stadigvæk at have mulighed for at forvalte kirkegården hensigtsmæssigt. Dette sker ved, at udviklingsplanen forholder sig til følgende:

Generelle problemer og udfordringer:

- Ændrede begravelsesmønstre – folks ønsker og drømme til sidste hvilested er dynamisk og ændrer sig over tid
- Knappe ressourcer
- Forfald og udlevet anlæg og beplantning
- Nye vilkår for drift

Generelle ønsker og mål:

- Relevante begravelsestilbud, der tilgodeser folks ønsker og drømme til sidste hvilested
- Bevarelse af værdier
- En smuk og værdig kirkegård
- Mest mulig kirkegård for pengene

Behovsanalyse – areal og gravstedstyper

I dette afsnit vurderes det fremtidige behov for gravpladser ud fra befolkningsunderlaget i sognet

Befolkningsudvikling og alderssammensætning

Horsens Kommune har udarbejdet en prognose for befolkningsudviklingen, heraf fremgår, at der i perioden fra år 2016 til 2029 forventes en befolkningstilvækst på over 15%, og at andelen af ældre stiger. (Tabel 2.2).

Af tabel 2.1. fremgår endvidere, at Horsens Kommune er nummer 3 på Top 20 listen over danske kommuner med den største forventede befolkningstilvækst i perioden fra år 2016 til 2045.

Tabel 2.1: Befolkningsfremskrivning: Top 20 Kommunal befolkningstilvækst i procent, perioden 2016 - 2045

Placering	Kommune	Indbyggere 2016	Indbyggere 2045	Vækst i perioden
1.	Herlev	28.423	36.871	29,72
2.	København	591.481	759.528	28,41
3.	Horsens	87.736	109.202	24,47
4.	Ishøj	22.358	27.683	23,82
5.	Aarhus	330.639	404.467	22,33
6.	Tårnby	42.860	51.536	20,24
7.	Hvidovre	52.831	63.383	19,97
8.	Brøndby	35.322	41.674	17,98
9.	Aalborg	210.316	247.521	17,69
10.	Gladsaxe	67.914	79.700	17,35
11.	Køge	59.868	69.986	16,90
12.	Glostrup	22.481	26.189	16,51
13.	Redovre	38.002	44.269	16,49
14.	Vallensbæk	15.419	17.905	16,12
15.	Odense	198.972	230.942	16,07
16.	Høje-Taastrup	49.960	57.892	15,88
17.	Furesø	40.156	46.522	15,85
18.	Frederiksberg	104.481	121.026	15,84
19.	Vejle	111.743	128.996	15,44

Tabel 2.2: Prognose for udvikling i antallet af personer i Horsens Kommune fordelt på aldersgrupper, perioden 2016-2029

Aldersgrupper	2016	2029	Forskel	Vækst i procent
0-2 år	2.906	3.645	739	25,43
3-5 år	3.274	3.712	438	13,38
6-16 år	11.758	12.799	1.041	8,85
17-24 år	9.589	10.706	1.117	11,65
25-64 år	44.987	50.444	5.457	12,13
65-79 år	11.843	14.139	2.296	19,39
80-89 år	2.727	5.214	2.487	91,20
90+ år	658	922	264	40,12
I alt	87.742	101.581	13.839	15,77

Kilde: COWI for Horsens Kommune

Note 1: Opdateret d. 18. maj 2016

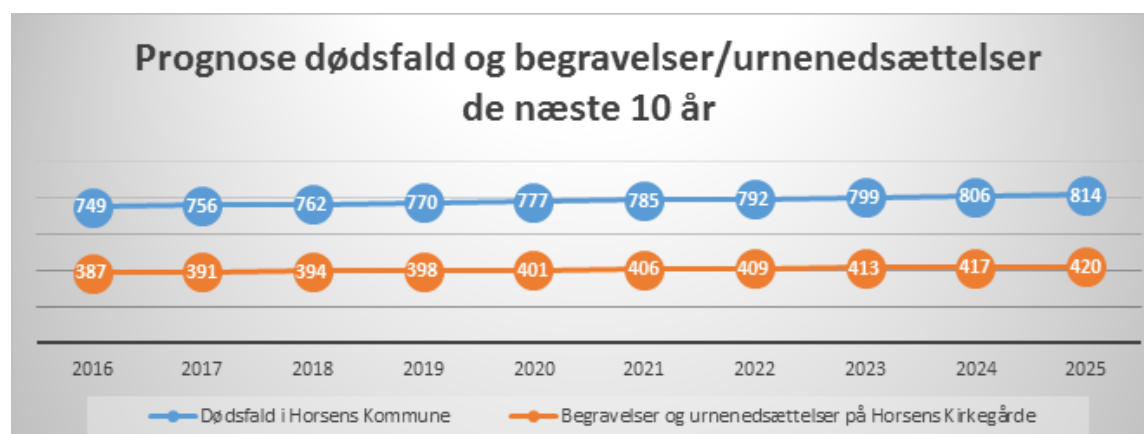
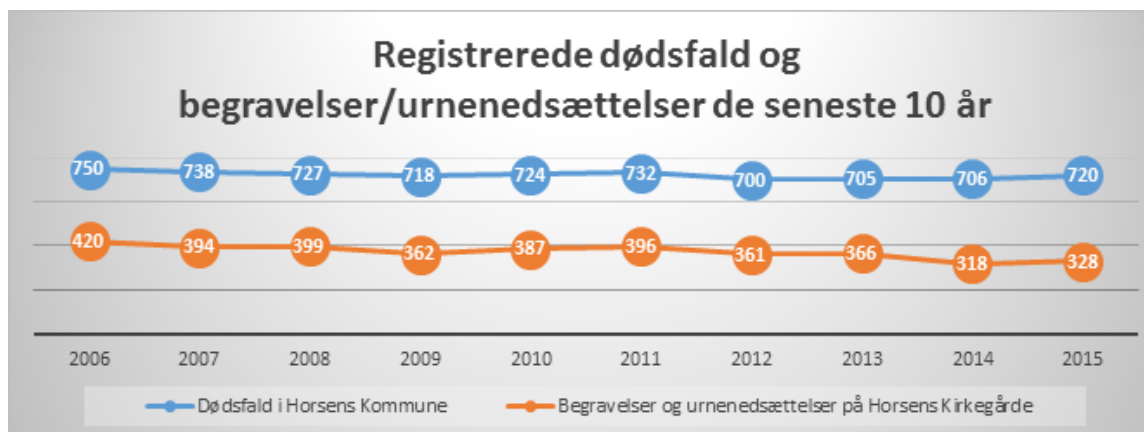
Note 2: Tallene viser den forventede udvikling i antal indbyggere i forskellige aldersgrupper

Dødsfald og begravelser/urnenedsættelser

Gennem de seneste 10 år har vi i gennemsnit årligt nedsat 373 døde personer på Horsens Kirkegårde, svarende til lidt over halvdelen af alle døde i hele Horsens Kommune/Horsens Provsti.

Da befolkningsprognosen viser stor tilvækst og stigning i andelen af ældre, må det forventes at antallet af dødsfald, og dermed behovet for begravelser og urnenedsættelser, også vil stige.

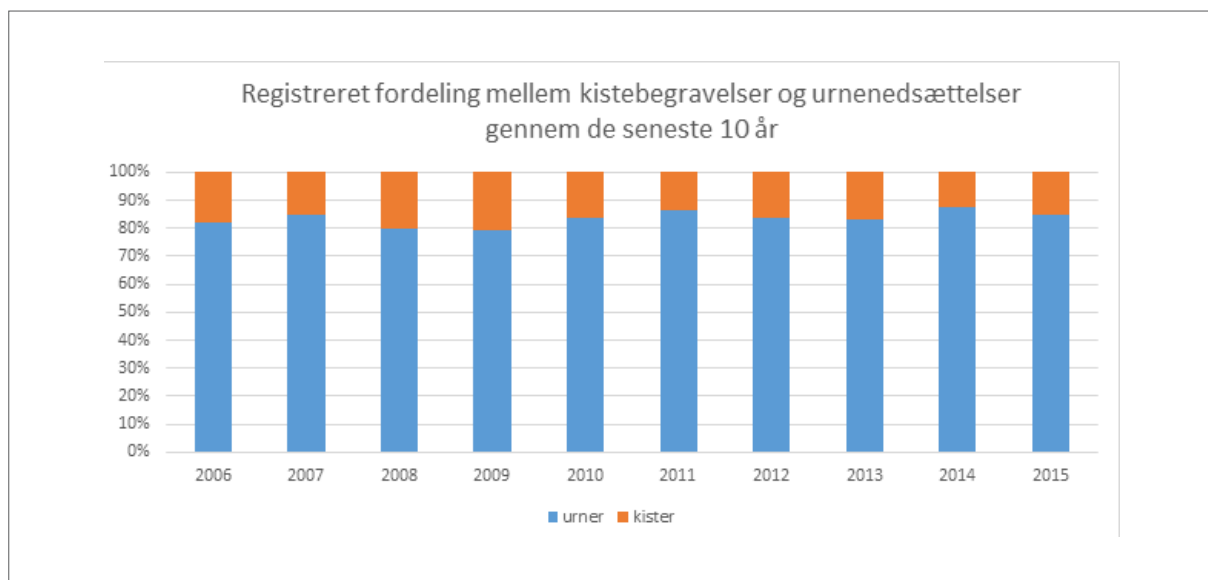
Prognosen for de næste 10 år viser et forventet gennemsnit på 403 årlige nedsættelser på Horsens Kirkegårde.

Kistebegravelser eller urnenedsættelser

Gennem de seneste 10 år har den gennemsnitlige fordeling mellem kistebegravelser og urnenedsættelser været 83% urner og 17% kister.

Kremeringsprocenten har på landsplan været stigende gennem de seneste mange år og er fortsat stigende, især i byområderne. Andelen af urnenedsættelser på Horsens Kirkegårde forventes derfor også at stige gennem de næste 10 år. I behovsanalysen regnes derfor med fordeling på 85% urner og 15% kister

Omløbstiden

Omløbstiden er den periode der regnes med, fra et gravsted tages i brug, til det kan tages i brug igen af andre end den oprindelige bruger.

Omløbstiden beregnes som fredningstiden + et tillæg for forlængelser og fornyelser af brugsretten til gravstedet.

Tillægget for forlængelser og fornyelser er vanskelig at forudsæ, idet det er afhængig af hvornår længstlevende person bliver nedsat i gravstedet og hvor længe de efterladte forsætter med at forny brugsretten til gravstedet.

Erfaringsmæssigt bør tillægget for kister være 50 - 100 % og tillægget for urner bør være 100 - 150%.

Der er i behovsanalysen regnet med 75% i tillæg for kister og 150% i tillæg for urner.

Behov

Kalkuleret behov for kirkegårdsareal til nedsættelse af kister og urner

	1) Antal nedsættelser pr. år	2) Frednings-periode år	3) Tillæg for forlængelser og fornyelser	4) Omløbstid år	5) Samlet behov Antal pladser	6) Behov gravpladsareal pr. plads m2	7) Behov gravpladsareal ialt m2	8) Arealtillæg til veje, stier og øvrige fællesarealer	9) Behov kirkegårdsareal ialt m2
Kister	60	25	75%	44	2.625	4,50	11.813	350%	53.156
Urn	343	10	150%	25	8.575	2,25	19.294	200%	57.881
I alt	403				11.200		31.106		111.038

Behovsberegning – vurdering af fremtidigt behov for kirkegårdsareal

Beregningerne viser, at ud af de i alt 25,2 ha. kirkegårdsareal som er til rådighed på de 3 by-kirkegårde, er det fremtidige behov kun 11,1 ha.

Beregningerne viser dermed en samlet overkapacitet på 56%, som indikere, at der fremadrettet kun er behov for ca. halvdelen af de samlede kirkegårdsarealer som forvaltes af Horsens Kirkegårde.

Dette er en betydelig arealmæssig overkapacitet.

Hvis man forestillede sig, at arealerne på de 3 by-kirkegårde blev udnyttet fuldt ud til gravpladser, ville der være kapacitet nok til alle døde i hele Horsens Kommune/Horsens Provsti. Teoretisk kunne man således undvære alle de andre kirkegårde i kommunen/provstiet – hvis man udelukkende kikker på behovet for gravpladser.

Den store overkapaciteten på Horsens Kirkegårde er imidlertid ikke overraskende, idet dette er en generel og velkendt udfordring/problematik, som er gældende for flertallet af alle de danske kirkegårde. Der er på landsplan en enorm overkapacitet.

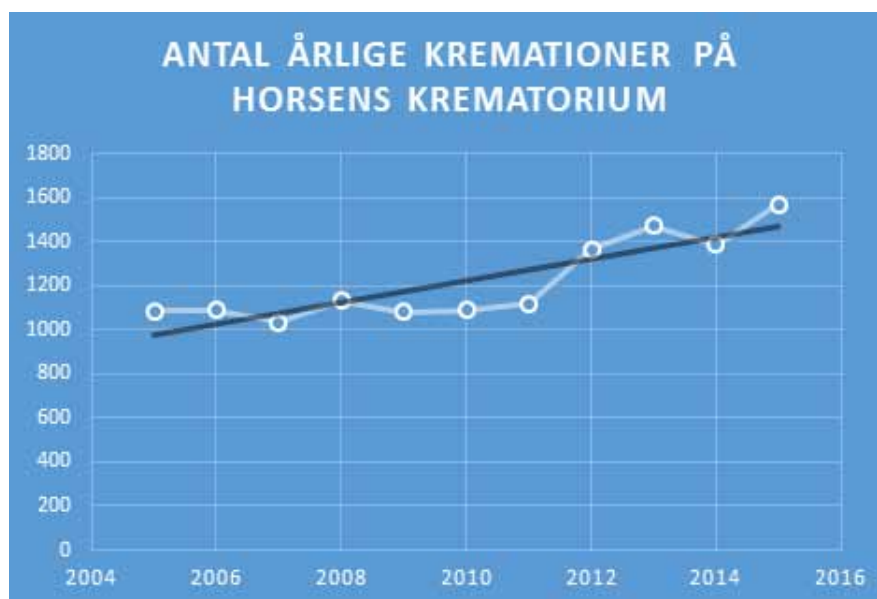
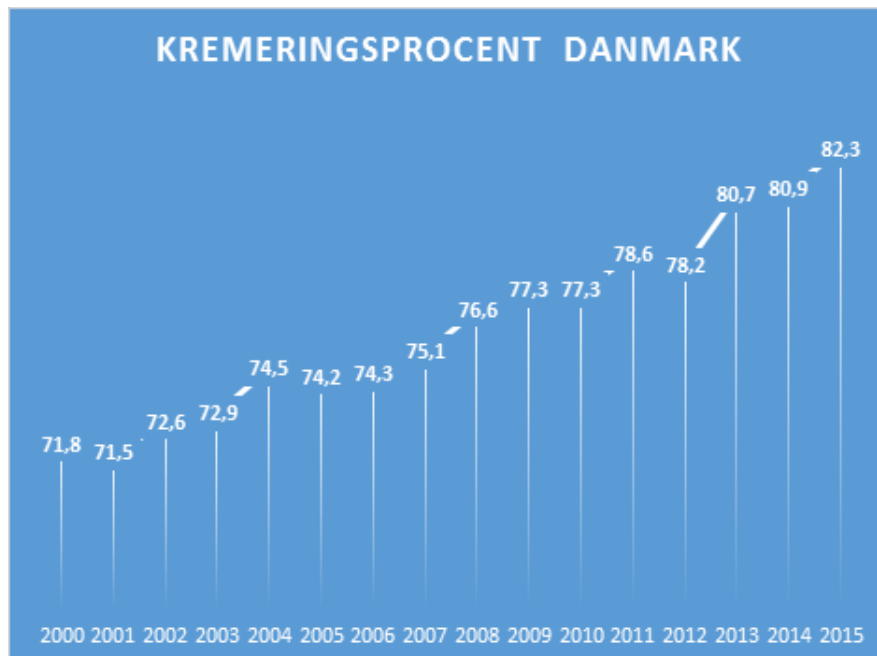
I forhold til udviklingsplanen betyder den store overkapacitet, at der skal planlægges med, at ca. halvdelen af det samlede kirkegårdsareal er i "overskud" og derfor på sigt bør omlægges til andre anvendelsesformål, f.eks. parkområder.

Kapacitetsberegning

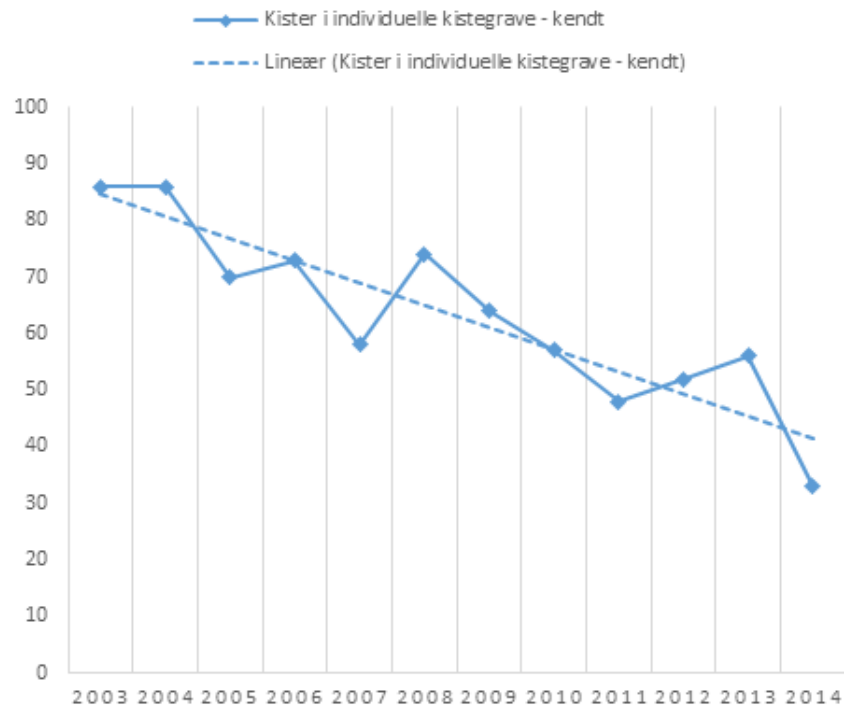
Arealplads på eksisterende kirkegårde

	Areal m2	Areal ha
Nordre Kirkegård	28.000	2,8
Østre Kirkegård	78.000	7,8
Vestre Kirkegård	146.000	14,6
Total	252.000	25,2
Pladsbehov	111.038	11,1
Overkapacitet	140.963	14,1

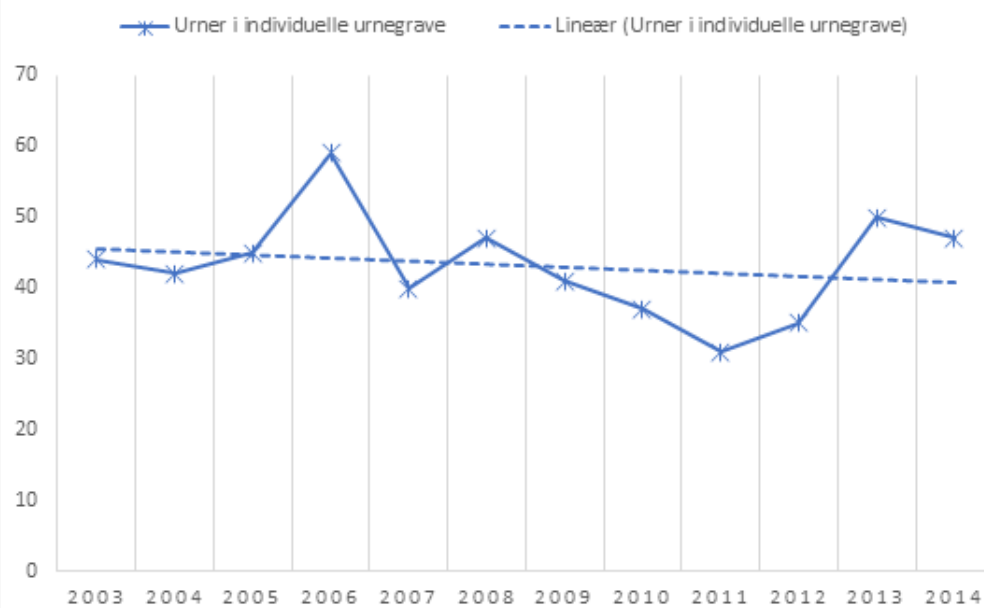
Overkapacitet 56%

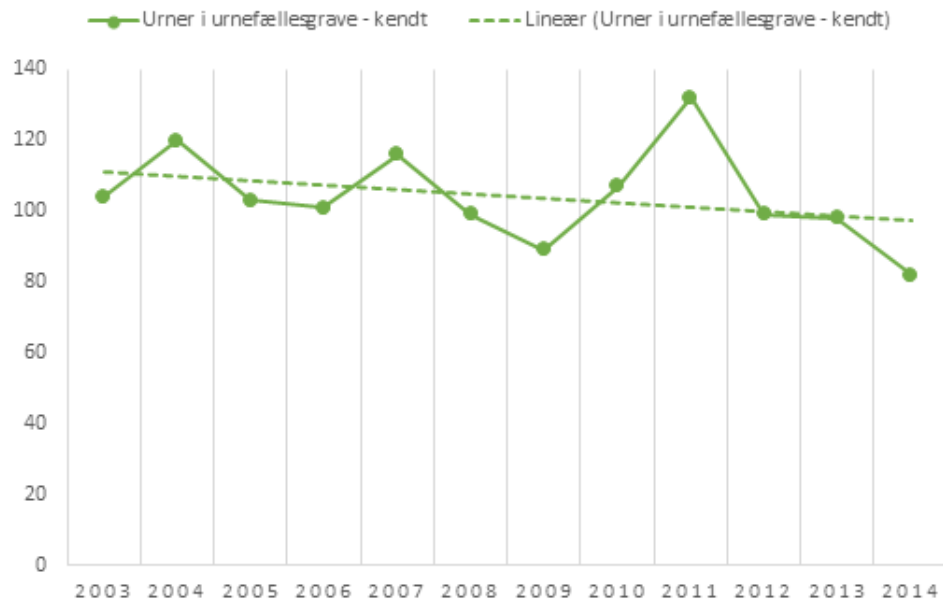
KISTER I INDIVIDUELLE KISTEGRAVE - KENDT

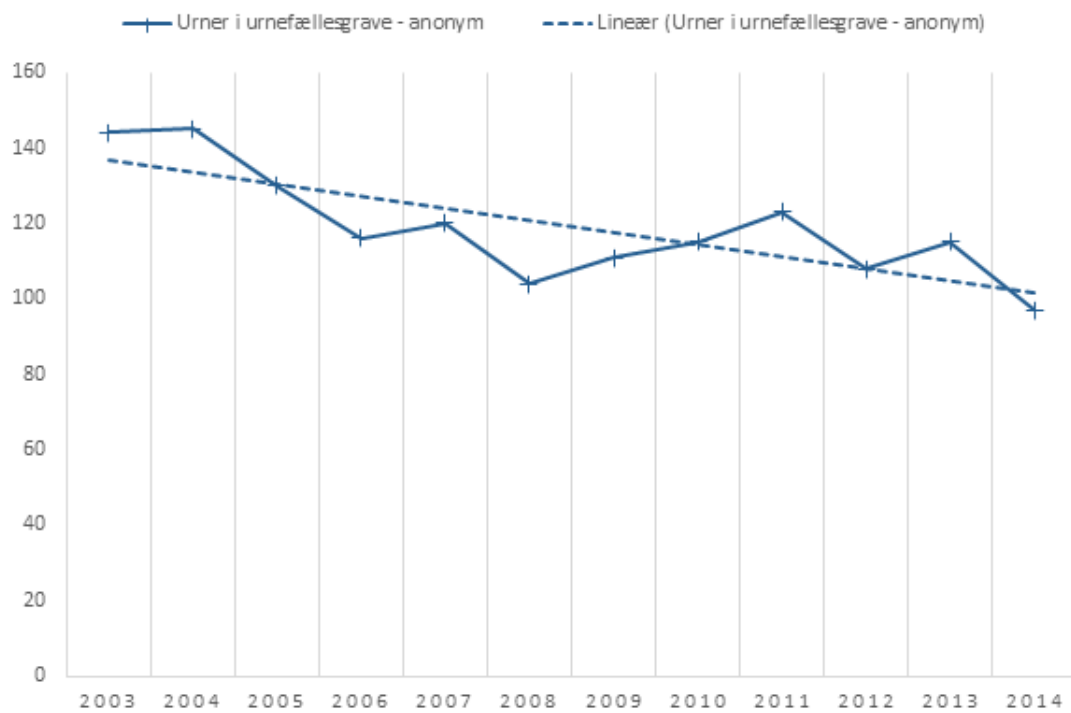
URNER I INDIVIDUELLE URNEGRAVE

URNER I URNEFÆLLESGRAVE - KENDT

URNER I URNEFÆLLESGRAVE - ANONYM

Gravstedstyper – tendenser i fremtiden

Hvilke gravstedstyper bliver der behov for i fremtiden på Horsens Kirkegårde?

Generelt er der 3 overordnede variable faktorer, som påvirker svaret på dette spørgsmål:

Udbud

- Hvilke gravstedstyper findes der på "markedet" og hvilke nye typer forventes at komme i fremtiden?

Efterspørgsel.

- Hvilke gravstedstyper efterspørges og hvilke nye typer forventes at blive efterspurgt i fremtiden?

Pris

- Kirkegårdstaksterne har afgørende indflydelse på folks valg mellem forskellige begravelsesmuligheder og gravstedstyper.

Det kan klart konstateres i vores begravelsesstatistikker, at brugerbetalingen via de kostprisbaserede takster som blev indført i år 2011, har haft stor indflydelse på folks valg. Når folk selv skal betale det det koster, ændre de vaner. Det medfører ændringer i begravelsesmønstret og i kirkegårdskulturen.

Usikkerheden i de variable faktorer og det lange tidsperspektiv i kirkegårdsdriften, gør det ikke muligt at forudsige præcis hvilke gravstedstyper der vil blive behov for i fremtiden.

Men vi kan kikke på generelle tendenser, og ad den vej pejle os ind på i hvilken retning vi bør bevæge os i forhold til begravelsestilbud og gravstedstyper.

Begravelsesstatistikken for Horsens Kirkegårde viser en række klare tendenser.

Herudover kan vi støtte os til generel fremtidsforskning og anerkendt forskning på kirkegårdsområdet.

Tendens 1: Folk fravælger de traditionelle kistegrave

I perioden fra 2003 til 2014 er Horsens Kirkegårdes årlige antal kistebegravelser i traditionelle kistegravsteder halveret.

Dette kan skyldes det stigende antal urnenedsættelser, men det kan også indikere en tendens til, at flere og flere mennesker ikke længere ønsker denne gravstedstype.

En halvering af kistebegravelserne pr. år set over 10 år, er meget kraftigt. Samtidig oplever vi, at en stadig større andel af gravstedsejerne fravælger at forny brugsretten til gravstederne, når fredningsperioden udløber. Hvilket betyder, at gravstederne sløjfes.

Ser man på historiske flyfotos over kirkegårdene, fremgår det klart og tydeligt, at der gennem de seneste mere end 50 år, hvert år er blevet færre og færre af de traditionelle kistegravsteder, og flere og flere ledige kistegravpladser.

Udviklingen har resulteret i kirkegårde, hvor der i mange af de gamle gravanlæg som var anlagt til de traditionelle kistegrave, er opstået store områder med tomme pletter, som er tilsået i græs. Indretningen og de oprindelige intentioner med disse gravanlæg, har nu udlevet sin funktion og oprindelige arkitektoniske idé. Der bør derfor ske ændringer.

Tendens 2: Kremeringsprocenten stiger fortsat.

- Folk vælger fortsat i stigende grad urnenedsættelse fremfor kistebegravelse.
- Kremeringsprocenten har landsdækkende været stødt stigende gennem mange år. Samme tendens ses på antallet af årlige kremationer på Horsens Krematorium.

Dette er en helt tydelig og klar tendens, som må forventes at fortsætte.

Tendens 3: Folk er begyndt at fravælge den anonyme gravplads.

I perioden fra 2003 til 2014 er vores årlige antal af urnenedsættelser i anonyme urnefællesgrave faldet med 25%. Begravelser i anonym kistefællesgrav er yderst sjældent, vi har kun haft 4 kister i perioden fra 2003 til 2014.

Tallene i denne statistik viser en lidt uventet faldende tendens.

Årsagen til at folk fravælger den anonyme gravplads, kan måske findes i fremtidsforskningen, som peger på, at nutidens mennesker ikke længere ønsker at være neutrale og indgå i "den grå masseængde", men derimod søger mod det individuelle og unikke, hvor man kan adskille sig fra flertallet og på den måde iscenesætte sig selv.

De anonyme urnefællesgravanlæg vi har på Horsens Kirkegårde, er af den traditionelle kendte anlægstype, hvor de enkelte gravpladser er placeret i klippede græsplæner. Den afdøde bliver i disse anlæg neutral/anonym og er placeret i et traditionelt (kedeligt?) anlæg, som er indrettet med stort set samme kedelige kendte udtryk som alle andre anonyme urnefællesgravanlæg i Danmark. Dermed bliver den afdøde en del af "den grå masseængde".

Tendens 4: Flere vælger at få afdødes aske spredt over havet.

Askespredning udgør en stadig stigende andel af de dødsfald der årligt kommer igennem vores sagssystem. Statistikken for de seneste 12 år viser stigning, og især en markant stigning indenfor de seneste 5 år.

Så vidt vides er dette en generel landsdækkende tendens. Årsagen skal måske søges i at:

- Tidligere skulle man søge kirkeministeriet om tilladelse til askespredning – det skal man ikke mere, alle kan frit vælge det.
- Det er blevet dyrere at have et gravsted på kirkegårde end tidligere, fordi der er indført kostprisbaserede takster. Askespredning koster ikke noget.
- Flere melder sig ud af folkekirken og er blevet mere opmærksomme på alternative begravelsesmuligheder som er mere religionsneutrale.

Det første punkt kan vi ikke gøre meget for at ændre på, og det skal vi nok heller ikke. Men punkt 2 og 3 kan give anledning til drøftelser.

Det er muligt at indrette gravanlæg hvor vi kan tilbyde begravelsesmuligheder der er religionsneutrale, og det er også muligt at indrette gravanlæg hvor kirkegårdstaksten bliver meget lav. En skovkirkegård på Vestre Kirkegård, kunne være en oplagt konkret mulighed, som kan virke som et relevant alternativ til askespredning over havet.

Tendens 5: De individuelle urnegrave og kendte urnefællesgrave fravælges IKKE.

Gennem de seneste 10 år har det årlige antal urnenedsættelser i individuelle urnegrave og kendte urnefællesgrave været nogenlunde stabil. Der ses ikke signifikant faldende eller stigende tendens.

Over samme periode har antallet af årlige nedsættelser (kistebegravelser og urnenedsættelser) været faldende, og antallet af dødsfald pr. år i kommunen nogenlunde stabilt.

Samlet indikere dette, at stadig flere vælger urne frem for kiste, og at der er en svag stigning i den andel som vælger gravstedstyperne Individuel Urnegrav og Kendt Urnefællesgrav.

Sammenfatning af tendenser.

Statistikmaterialet fra Horsens Kirkegårde indikere:

- At der er mest efterspørgsel efter Individuelle urnegrave og Kendte fællesgrave (primært urnefælles, men også kistefælles, eller gravsteder der kan bruges til både kister og urner)
- At der er mindre efterspørgsel efter Individuelle kistegrave (de traditionelle kistegravsteder) og Anonyme urnefællesgrave.
- At der er mindst efterspørgsel efter Anonyme kistefællesgrave.

Fremtidsforskningen på kirkegårdsområdet peger blandt andet i retning af følgende tendenser:

- Det traditionelle gravsted med perlegrus, fint havepræg og omkranset af hække, er under afvikling.
- Man ønsker ikke længere et standardgravsted, som ligner de andres. Man vil have noget individuelt eller anderledes/unikt. Kirkegårdene i Danmark skal derfor ikke være ens i indretning og gravstedsanlægstyper – der skal være flere forskellige valgmuligheder, så man kan finde det der passer præcis til ens individuelle ønsker.
- Nutidens mennesker har brug for at trække mere natur ind i de omgivelser de lever i (byerne), og det afspejler sig også i ønskerne til de omgivelser der ønskes på det sidste hvilested på kirkegårdene.
- Fremtidens kirkegårde skal være indrettet grønnere, mere naturprægede, og således at der er bedre muligheder for udnyttelse af "overskudsarealer" til rekreative formål.

Konklusion

Behovsanalysen viser, at der kun er brug for cirka halvdelen af det nuværende samlede kirkegårdsareal til gravpladser. Den anden halvdel kan dermed overgå til anden anvendelse.

Sammenfatning

De tre by-kirkegårdes historiske baggrund vidner om en lang udvikling præget af udfordringer centreret omkring det, at sikre sig, at der var begravelsesplads nok. I perioden fra midten af 1800-tallet og helt frem til midten af 1900-tallet, har udviklingsplanerne således haft fokus på behovet for udvidelser af kirkegårdenes arealer.

Fra midten af 1900-tallet begyndte udviklingen at vende.

I takt med at kremeringer blev mere og mere almindeligt, faldt antallet af nye kistebegravelser år for år, samtidig blev flere og flere kistegravsteder sløjfet i forbindelse med udløb af fredningsperioderne.

Gennem de seneste 50 år er der sket en voldsom reduktion i antallet af de traditionelle kistegravsteder, og by-kirkegårdene har på markant måde ændret udseende.

Tidligere tiders gravanlægsindretninger med de kendte karakteristiske perlestengange i snorlige rækker og traditionelle gravsteder sirligt omkranset af klippede hække, er blevet afløst af en hullet usammenhængende struktur af græsplæner med "øer" af små gravsteder.

Kirkegårdene er blevet grønnere, men mest af græs.

Udviklingsplanernes fokus er derfor ikke længere rettet mod udvidelser af kirkegårdenes arealer, men mod indskrænkninger, og/eller alternative anvendelsesmuligheder for de "overskydende" arealer.

Begravelsesmønsteret ændret sig markant.

Der sker langsomt en helt grundlæggende ændring af den danske kirkegårdskultur.

Forandringsbehov

Vi kan ikke længere fastholde den type kirkegårde, som vi har kendt i mange år og elsket, fordi den har tjent os godt. De gamle anlæg, indretninger og beplantninger er i forfald og har udlevet deres oprindelige funktioner.

Det står klart, at der er behov for en styret udvikling, som sikrer, at vi får ændret og tilpasset kirkegårdsarealerne til tidens og fremtidens ønsker og behov.

Vestre kirkegård

Målsætninger

For udviklingen/omlægningen af kirkegårdsarealerne fastlægges følgende overordnede målsætninger:

1. Kirkegårdenes æstetiske, kulturhistoriske og landskabelige værdier bevares.

- På alle 3 kirkegårde findes umistelige værdier som skal bevares. Det er vigtigt, at vi fortsat værner om disse værdier, så kirkegårdene bevarer deres grundlæggende funktion som ramme for sorgarbejdet.

2. På alle 3 kirkegårde opretholdes der gravarealer med aktive begravelsespladser.

- Det er vigtigt, at bevare kirkegårdene i lokalsamfundet, tæt på brugerne, så det er let at besøge familiens gravsteder og man fortsat kan blive stedt til hvile her.
- Der indføres nye gravanlæg, som indrettes og beplantes mere naturpræget, inspireret af den danske natur, så man på kirkegården kan blive stedt til hvile i mere naturprægede omgivelser – en skov, en eng, i en lund o.s.v.

3. På alle 3 kirkegårde omlægges de ledige gravarealer til park.

- Det er vigtigt, at vi er bevidste om, at vi ikke har behov for omkring halvdelen af gravarealerne.
- Udvalgte områder af kirkegårdene lukkes for nysalg af gravsteder, således at der efter udløb af fredningsperioderne på de eksisterende gravsteder, opstår mulighed for at skabe større sammenhængende parkområder uden gravsteder.

4. Kirkegårdene gøres mere attraktive for brug til rolige parkaktiviteter.

- Det er vigtigt, at kirkegårdenes parkområder giver værdi for brugerne. Det kræver, at det bliver mere attraktivt at besøge kirkegårdene, uden at formålet med besøget nødvendigvis er relateret til kirkegården som begravelsesplads.

- Kirkegårdene åbnes mere ud mod omgivelserne. Det kan ske ved at åbne i eksisterende tætte randbeplantninger og/eller skabe flere adgangsveje ind til kirkegårdene.

- I udformningen af parkanlæggene indtænkes, at der skal være oplevelser og muligheder for rolige parkaktiviteter.

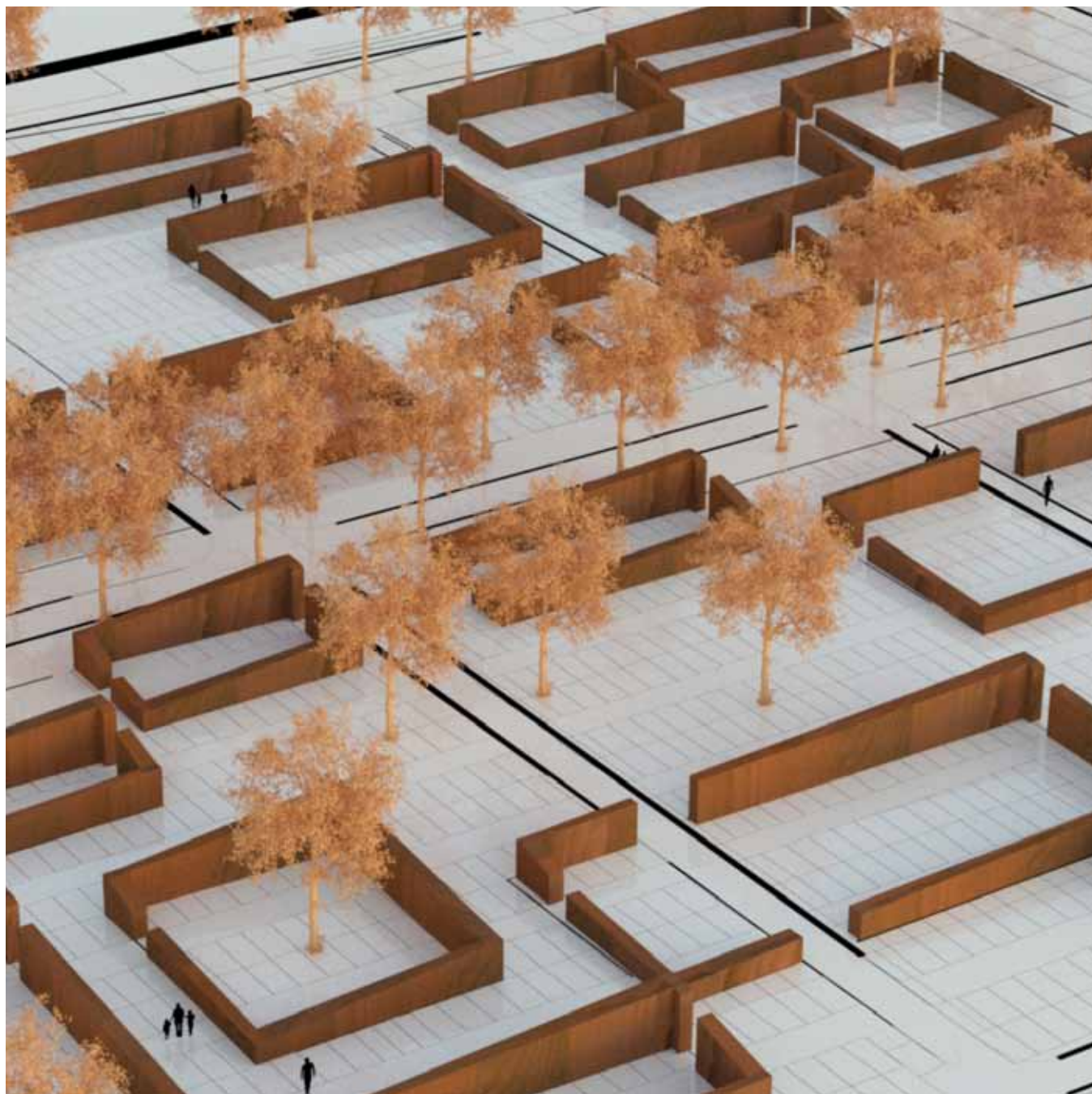
- Kirkegårdenes inventar opgraderes og fornyes. (affaldsbeholdere, borde, bænke, legeudstyr, m.m.).

5. Kirkegårdsarealerne omlægges til anlægstyper der er mere park- og naturprægede.

- Det er vigtigt, at vi er bevidste om, at tendens er at nutidsmennesker har behov for at naturen trækkes ind i byerne, og at samme tendens formentligt vil vise sig når disse mennesker skal vælge deres sidste hvilested.
- Det er vigtigt, at vi er bevidste om, at resourcerne er knappe til kirkegårdsdriften. Omlægninger skal derfor understøtte en fremtid med stadigt øgede krav til mere effektiv og billig drift af kirkegårdsarealerne.
- Både gravarealer og parkarealer omlægges til anlægstyper som er mindre plejekrævende. Anlæggene skal være mindre haveprægede og mere park/natur-prægede. Anlæggene skal udformes mere enkelt og robust, således at pleje og vedligeholdelse bliver billigere.

UDVIKLINGSPLAN FOR HORSENS KIRKEGÅRDE

Nordre Kirkegård

Udarbejdet af **Wad** Landskabsarkitekter A/S for Horsens Kirkegårde Januar 2017

Kirkegårdens historie

Kirkegården er anlagt i 1835 nord for Kildegade som en assistenskirkegård, der skulle aflaste den gamle begravelsesplads inde i byen omkring Klosterkirken. Den optager sydskråningen af den stejle Blæsbjergbakke, der endnu i 1800-tallet lå uden for byen. Efter en udvidelse mod nord, der blev taget i brug i 1860, dækker kirkegården et areal på 2,8 ha.

Hegn og indgange.

Kirkegården var ved anlæggelsen kun omgivet af en grøft og et lavt dige, men indhegnes siden 1800-tallet af plankeværker.

Mod syd (ud mod Kildegade) er i 1932 opført en teglhængt og pudset mur, der mod gaden er delt af lisener.

Hovedindgangen i syd, der er placeret for enden af Kirkegårdsallé, er en smuk klassicistisk portal, tegnet i 1858 af arkitekt og kgl. bygningsinspektør, J. H. Nebelong fra København. Den fladrundbuede køreport afsluttes med en lav, blytækket trekants gavl over en frise med fem felter, hvori er indsat små rosetter af gips til begge sider. Porten lukkes af jerngitterfløje og flankeres af to fodgængerlåger med rustica-murede piller.

Portalen er lige som muren vest herfor kalket lyserød, mens lisener, friser og gesims er hvidtede.

Ud mod Nordre Kirkegårdsallé er en port fra 1932 beliggende i nord, som består af jerngitterfløje mellem murede piller, der er nøje kopier af pillerne omkring Nebelongs portal.

Beplantningen

Beplantningen på den skrånende grund domineres i dag af store gamle træer. I den lange lindeallé er næsten alle træer bevaret og er plantet i kirkegårdens længdeakse ved kirkegårdens anlæggelse i 1835. Enkelte af tværalleernes og randbeplantningens oprindelige træer står tilbage.

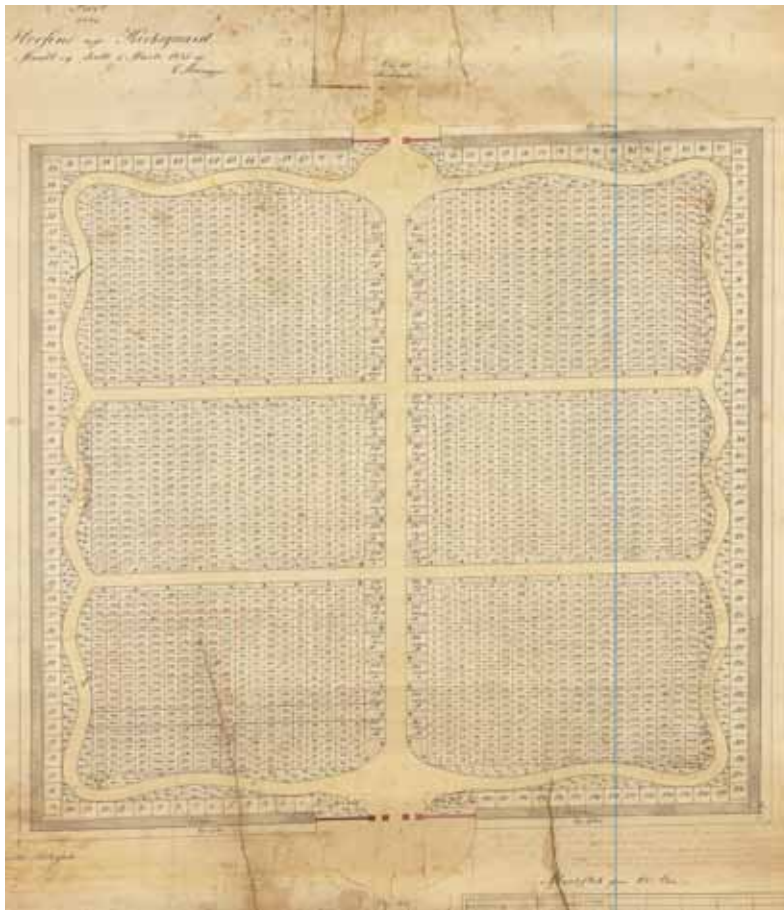
Østre Kirkegårds smukke portal opført i 1858

Lindealléen på Nordre Kirkegård

Oprindelig inddeling

Kirkegårdens oprindelige inddeling kendes fra et kort, udført i 1835 af landmåler C. Slebsagger, og fra et trykt reglement udsendt af kirkeinspektionen samme år. Med sin parkagtige afskærmning og sine bugtede gangstier langs ydergrænsen svarede denne plan i hovedtræk til lidt ældre planer for assistenskirkegårde i Odense (år 1811) og Vejle (år 1825).

Kirkegårdens oprindelige inddeling kendes fra et kort, udført i 1835 af landmåler C. Slebsagger, og fra et trykt reglement udsendt af kirkeinspektionen samme år. Med sin parkagtige afskærmning og sine bugtede gangstier langs ydergrænsen svarede denne plan i hovedtræk til lidt ældre planer for as-

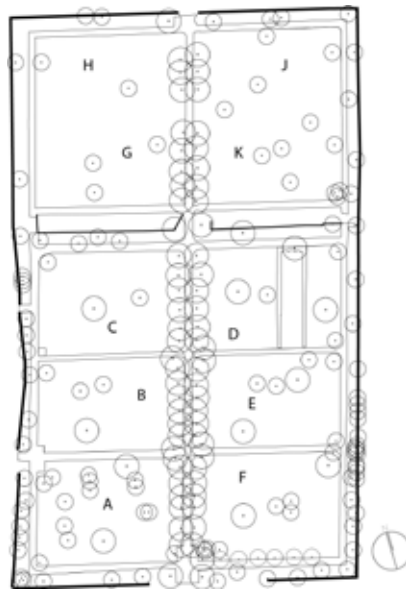
Langs hegnet og på begge sider af hovedgangen var der afsat plads til 180 familiegravsteder (på hhv. 25 og 34½ kvadratalen). Her var det tilladt at beplante og indhegne gravstedet med gitre af træ eller jern. Den øvrige og største del af kirkegården var inddelt i seks kvarterer, hhv. betegnet A-C fra syd mod nord i vestre side og D-F fra nord mod syd i østre side. Disse gav plads til i alt 2.494 'enkelte' grave og var inddelt i tre klasser, hvoraf de dyreste lå mod syd nærmest hovedindgangen og byen.

Afsnittene A og F indeholdte førsteklassesgrave, afsnittene B og E andenklassesgrave, mens afsnit D rummede tredjeklassesjord, der var 'fri jord' eller 'fattigjord', beregnet til ubemidlede, som fik jorden anvist af magistraten. Afsnit C blev i første omgang holdt i reserve. I kvartererne med første- og anden classes jord var det tilladt af erhverve plads til to eller flere grave, der kunne indhegnes, hvis de lå i udkanten af de store felter. Inde i kvartererne skulle der af hvert gravsted afsættes ¼ alen til gangstier mellem gravene.

Disse stier blev ifølge sagens natur meget smalle, hvorfor der tidligt opstod problemer med færdsel mellem gravene. Fattige kunne ikke vælge frit, men blev begravet 'på linje', dvs. hver ny grav fulgte den foregående.

Det nye, nordre afsnit blev anlagt i 1858-60 oven for en tværgående kampestensmur, der skulle fastholde det skrånende terræn. Området blev inddelt ved gartner K. J. Pedersen i overensstemmelse med det ældre anlæg, idet der dog var afsat plads til gange mellem gravene. Den oprindelige inddeling lod sig ikke opretholde i ret mange år. Efter 1900 er der foretaget reguleringer efter en plan ved havearkitekt Emil Böttiger i 1920, fortsat af kirkegårdsinspektør Chr. Nielsen i årene efter 1931.

Nordre kirkegård er den ældste af Horsens tre kirkegårde og rummer mange historiske grave. De fleste ligger langs randen og i afsnit A samt krigergravene i afsnit D.

Forundersøgelse

- Registrering, analyse og karakteristik af den nuværende kirkegård

Forhold

Jordbundsforhold:	Lermuld
Planlægningsforhold:	Kirkegården er beliggende i byzone
Fredninger :	Ingen

Indretning og brug

Den nuværende indretning er meget blandet med traditionelle hækomkransede kiste- og urnegrave.

I afdelingerne A, B og C er der en løbende ændring i gang, idet der indrettes forskellige former for afdelinger til urnegrave; hhv. som urnegrave i græs, i fælles beplantninger og som individuelle urnegrave.

Nogle af de nye gravstedstyper er indrettet i klart definerede rum, mens andre er placeret i delvis definerede rum.

Ca. 50 % af arealerne er ledige og tilsået med græs.

Rammen

Kirkegården er omgivet af høje, rumdannende og stedsegrønne taksbeplantninger, træer, buske og et delvist beplantet raftehegn. Mod sydvest er den oprindelige mur og indgangsportal bevaret. Indgangsportalen mod nord er ligeledes bevaret.

Beplantning

Hovedalléen bestående af lindetræer bevares. Træerne er beskåret i 2014 og holdes under observation.

En del af de øvrige træer har stormskader. Det anbefales derfor at plante nye træer, som med tiden kan erstatte de gamle.

Der udarbejdes en træplan, hvor træerne nummereres og deres tilstand beskrives. Herved får man en træjournal.

Kirkegårdens omgivelser – by og landskab

Kirkegården er omgivet af byhuse med haver helt tæt op ad kirkegårdens ramme.

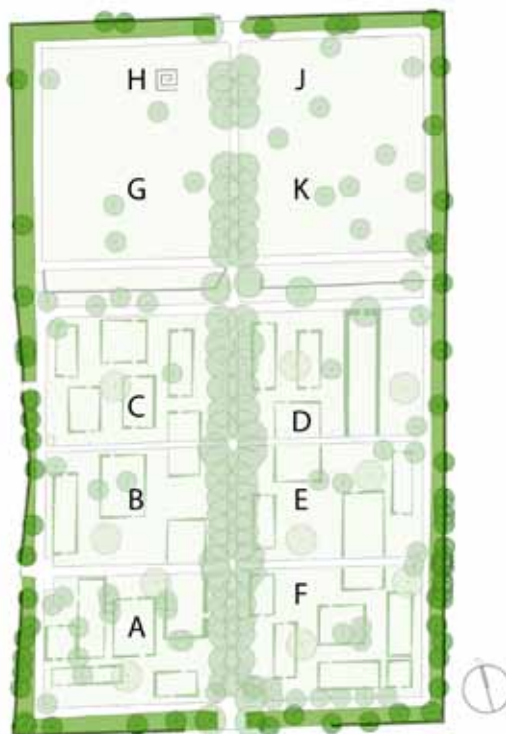
Mod nord ligger etageejendomme, og mod syd grænser kirkegården op til bymidten.

Kirkegården ligger som en grøn oase omgivet af by.

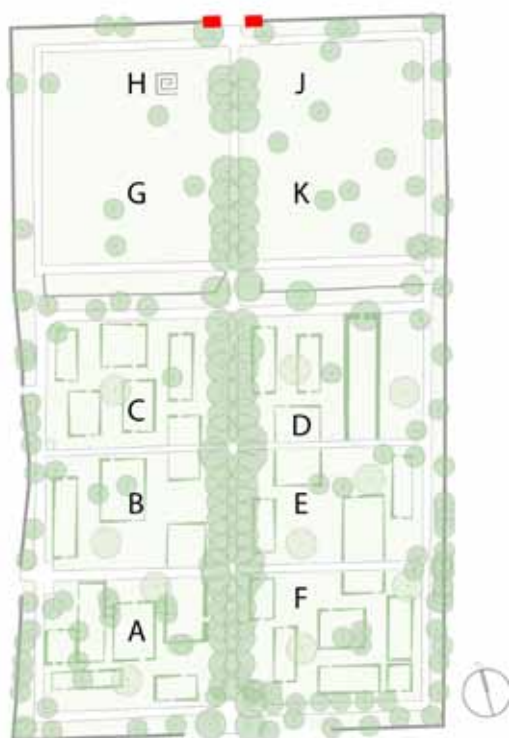
Bevaringsværdier - registrerede gravsted

- Hovedalléen med de oprindelige lindetræer
- Den fine beplantning i bedet under og langs med træerne samt mindestenene i dette bed
- Den smukke røde mur og portal mod Kildegade
- Indgangspartiet mod nord

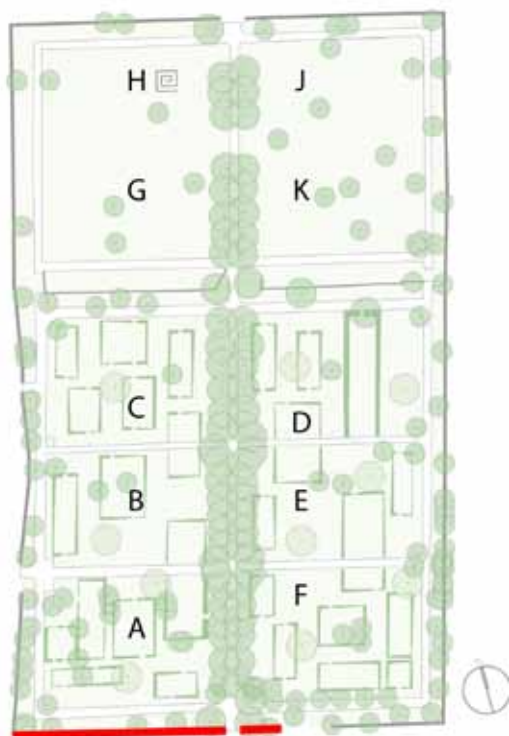
- Udvalgte historiske bevaringsværdige grave langs kirkegårdens rand i afsnit A samt krigergravene og mindestenen for de faldne i 1. verdenskrig i afsnit D
- Kirkegårdens inddeling i hovedafsnit
- Randbeplantningen

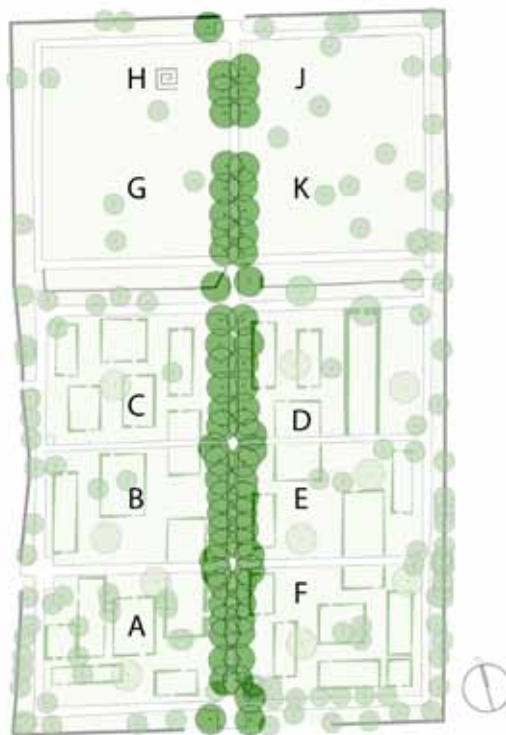
Randbeplantningen

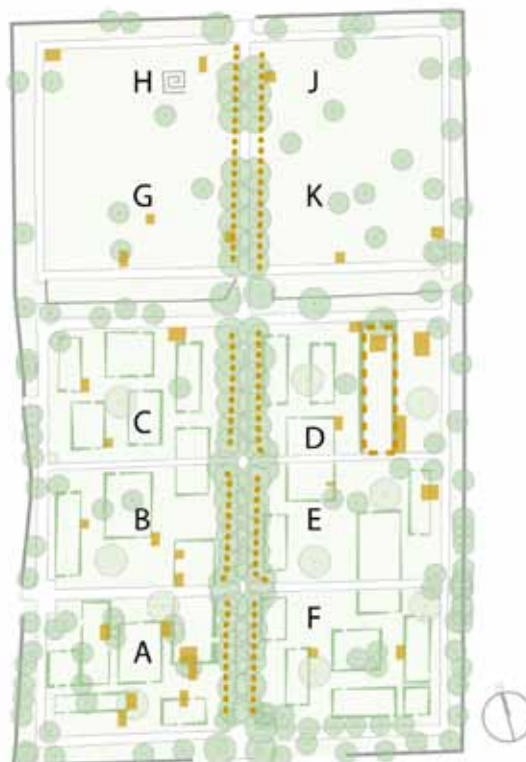
Indgangspartiet mod nord

Den smukke røde mur og portal mod Kildegade

Hovedalléen med de oprindelige lindetræer. Den fine beplantning i bedet under og langs med træerne.

Udvalgte historiske bevaringsværdige grave langs kirkegårdens rand i afsnit A samt krigergravene og mindestenen for de faldne i 1. verdenskrig i afsnit D

Østre Kirkegårds smukke portal opført i 1858 bevares.

Kirkegårdens rammebeplantning og asfaltstien langs med bevares.

De mange bevaringsværdige grave især langs kirkegårdens ramme mod vest og syd og i afdeling A bevares. Her et smukt indrettet gravsted med et særligt hegn omkring bevares.

Lindeallé og gravsten bevares. De højt placerede afdelinger G, H, J og K overgår til park. I H placeres en transparent snegle skulptur hvorfra der er udsigt over byen.

Kirkegårdens nyere afdelinger med særlige beplantninger kommer til at indgå i nye hækomkransede rum som indrettes med frodigt og naturinspireret beplantning.

Nederst - Nyere græsgrave som kommer til at indgå i kirkegårdens nye indretning med rum i parken.

Udviklingsplanen

Bevaring

De historiske hovedelementer nævnt under bevaringsværdier bevares.

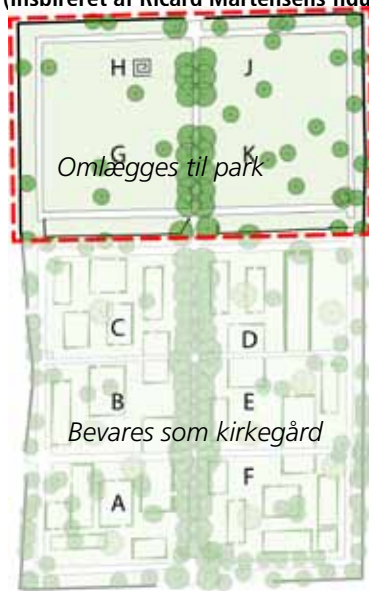
Omlægges til park

De nyere nordlige afsnit G-K, anlagt i 1858-60, nedlægges som begravelsesplads og overgår til park.

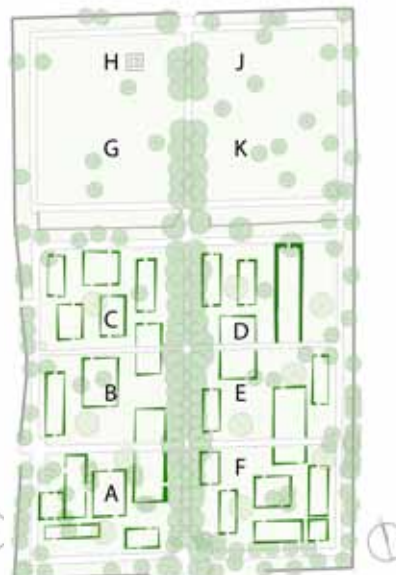
Bevares til kirkegård

Den ældste del af kirkegården, afsnit A-F, bevares.

Nye hækrum- Skulptur i bøgehække (Inspireret af Ricard Martensens figurative billedverden).

Park, afdelingerne G-K

Afdelingerne A-F bevares som aktiv kirkegård men omlægges med nye hækrum og flere urnegravsteder.

I den ældste del af kirkegården indføres nye hækrum, der indrettes med beplantning i forskellige temaer, hvori der kan etableres urne- og kistepladser efter behov.

Imellem disse gravrum anlægges park med græs og enkelte nye solitære træer.

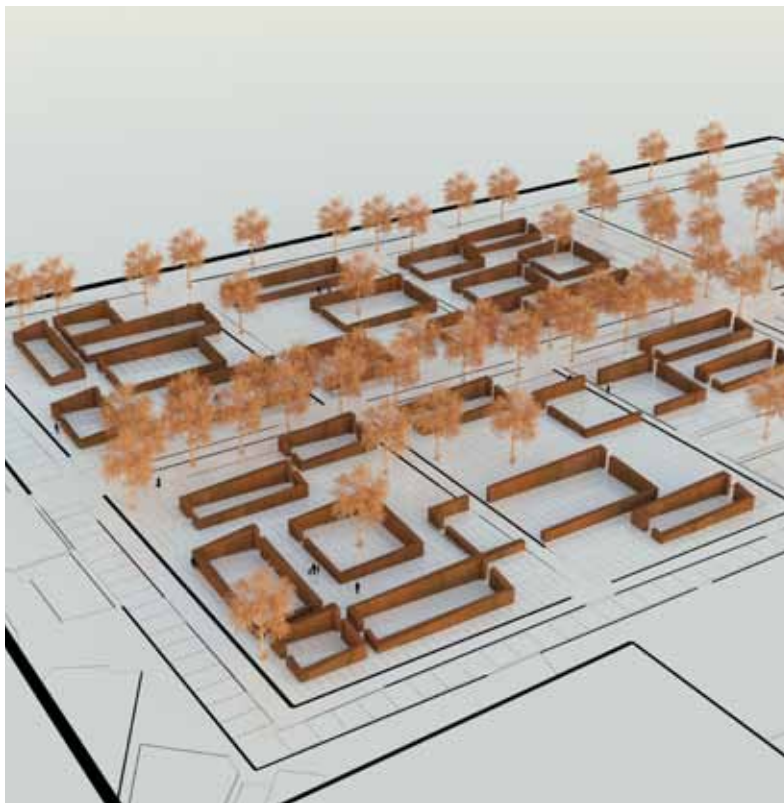
Indretning

Hækkene omkring de nye rum skal holdes i forskellige i højde, fra 120 - 300 cm. Rummene formes lidt forskellige og asymmetriske ved at variere bredden på hækkene. Hækkene skal være i bøg og taks. Det giver en kontrast i farverne og en fortælling om forår, sommer, efterår og vinter.

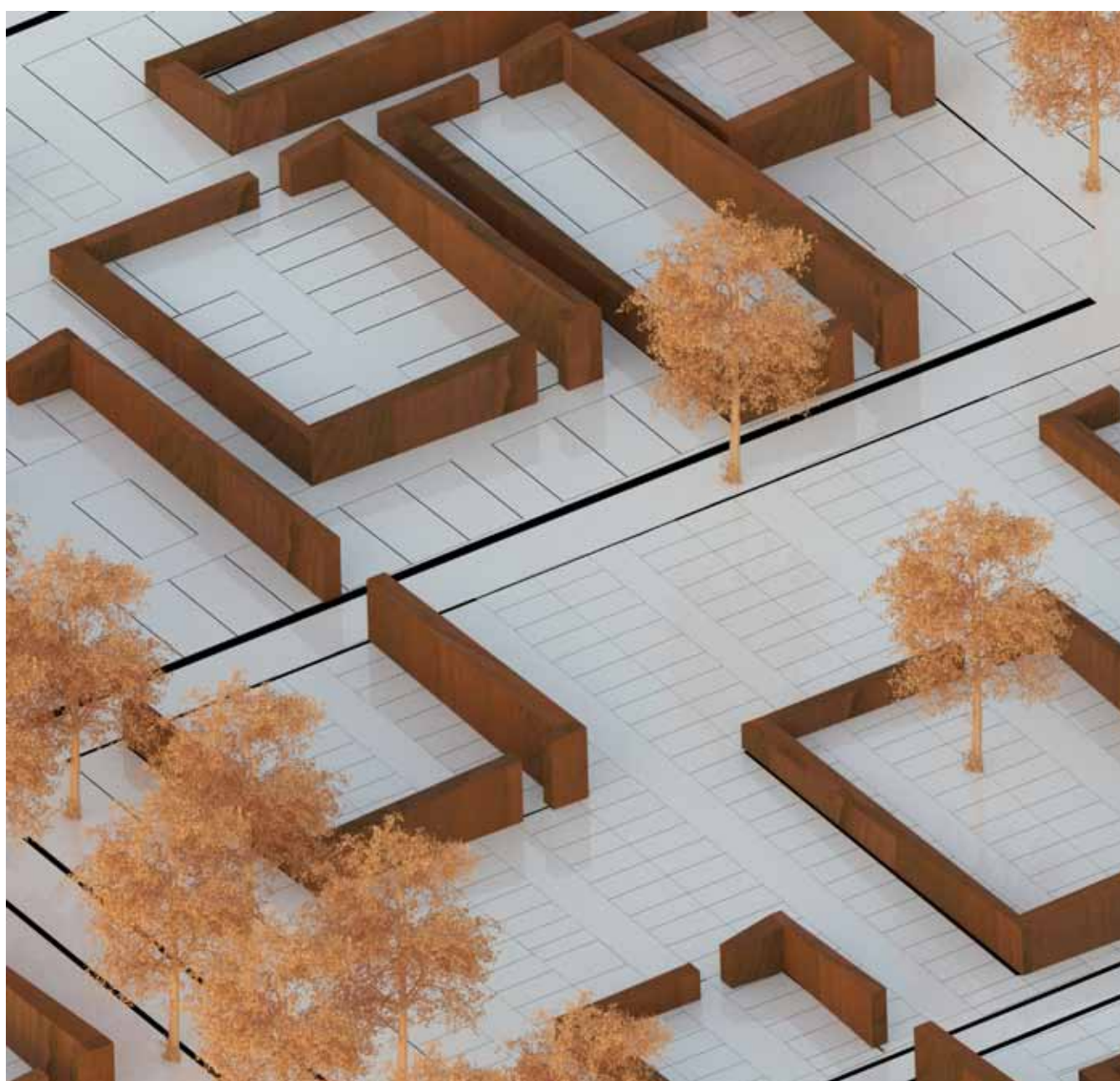
Idéen er grundlæggende en fortsættelse af det rumprincip som tidligere kirkegårdsleder Kurt Angård arbejdede med gennem flere år. Inspirationen til rumkompositionen har vi fundet i Richard Mortensens figurative billedverden.

Malerier, Richard Mortensen

Model af hækskulpur i bøgehæk inspireret af Richard Mortensens malerier

Model af hækskulpur i bøgehæk

Frodig beplantning med stauder, buske og græsser

Rummene beplantes med stauder, buske og græsser sammensat i forskellige temaer og farver. Gravminderne kan være opretstående, skråtstillede eller liggende. Til hvert rum skal der efterfølgende udføres detailplaner efterhånden som rummene etableres. Er der behov for dette, kan nogle rum indrettes med traditionelle hækomkransede gravsteder, såvel urne- som kistegrave. Endelig kan andre rum indrettes med mere individuelt udformede grave efter gravstedsvejernes ønsker.

Eksempel på hækrum, her årstidernes rum beplantet med stauder og grave / gravsten placeret i beplantningen

Nye træer

En stor del af den nuværende bestand af træer er beskadigede. Derfor er det tanken, at der plantes nye solitære løv- og stedsegrønne træer, der med tiden kan afløse de gamle træer.

Bevaringsværdige grave og gravminder

De eksisterende bevaringsværdige grave og gravmonumenter skal blive liggende eller stående, hvor de befinder sig.

Mellem de bevaringsværdige grave langs randen kan der etableres nye hækomkransede grave, og i de ubenyttede mellemrum etableres beplantning.

Stier

Stierne mellem gravene i afsnittene omlægges til græs.

De øvrige hovedstier holdes i asfalt med en OB overfladebelægning af skærver.

Afvanding af arealerne

Afløb fra eksisterende regnvandsbrønde og hvor det er nødvendigt med afvanding af stier, føres dette efterhånden til faskiner til nedsivning i stedet for, at det ledes til regnvandssystemet.

Kirkegårdens indramning

De høje rumdannende stedsegrønne taks, såvel som andre buske og træer i rammen, beholdes.

Raftehegnene, der nogle steder fremstår uden bevoksning, beplantes med vedbend og eller klatrehortensia.

Takshækken ud for parkeringspladsen og administrationsbygningen skæres ned således, at man fra parkeringspladsen og administrationsbygningen kan se ind på kirkegården.

Tomme steder, langs den indvendige side af rammen, beplantes med buske.

Kunst

I afdeling H etableres et mindested for nationale og internationale begivenheder.

Mindestedet etableres som et forløb fra Kirkegårdsalléen op gennem den gamle lindeallé til et nyt installationskunstværk, som etableres i afdeling H.

I alléen etableres lysholdere hvori der kan sættes lys.

Installationskunstværket udformes som en transparent kube i træ hvori der er en spiralformet himmeltrappe der føres op til en udsigts platform og ned igen. Et kunstværk i én lang bevægelse hvori menneskene der deltager i mindehøjtideligheden er en del af kunstværket.

Etapeplan for aktuelle anlægsarbejder

Etape I:

Som første etape etableres et nyt rum med urnegrave i fælles beplantning i afsnit A, De rumdannende bøgehække etableres omkring et antal udvalgte nye rum, Nye træer solitære træer indplantes.

Etape II:

Etablering af mindesmærke og lys.

UDVIKLINGSPLAN FOR HORSENS KIRKEGÅRDE

Østre Kirkegård

Udarbejdet af **Wad** Landskabsarkitekter A|S for Horsens Kirkegårde Januar 2017

Wad

Kirkegårdens historie

Efter at al plads var ved at være opbrugt på 'den gamle assistenskirkegård', nu Nordre Kirkegård, anlagdes i 1875 en 'ny assistenskirkegård', Østre Kirkegård, i byens østre udkant syd for Sundvej. Kirkegården, der blev indviet 15. juni 1876, optager efter en udvidelse imod syd 1895 et areal på 7,8 ha.

Den store kirkegård, der for en stor dels vedkommende henligger i græs, skråner mod syd, ned mod fjorden. Den hegnes af rødstensmure mod nord og vest, vist hovedsagelig fra 1942, af en nyere mur mod sygehuset i øst og af høje hække af kristjorn mod syd. Porten i nord er en rest af et indgangsparti, som arkitekt Jens Chr. Clausen tegnede 1875, samtidig med at han lavede et forslag til et ligkapel. Porten lukkes af jerngitterfløje mellem bastionsagtige piller, der dækkes af lave, krenelerede cementspir, kronet med jernkors. Hovedalléen, fra nord mod syd, består af gamle lindetræer, mens de tværgående alléer er af stynet lind.

Den oprindelige plan til kirkegården var tegnet af gartner G. J. Bøgh 1873.

Det var et stort landskabeligt anlæg i engelsk parkstil, hvor græsflader og grupper af træer adskilte mindre gravgårde og en indre kredsløbende vej bugtede sig i bløde kurver. Planen blev dog modereret og rettet til af Jens Chr. Clausen, så den fik vinkelrette køreveje.

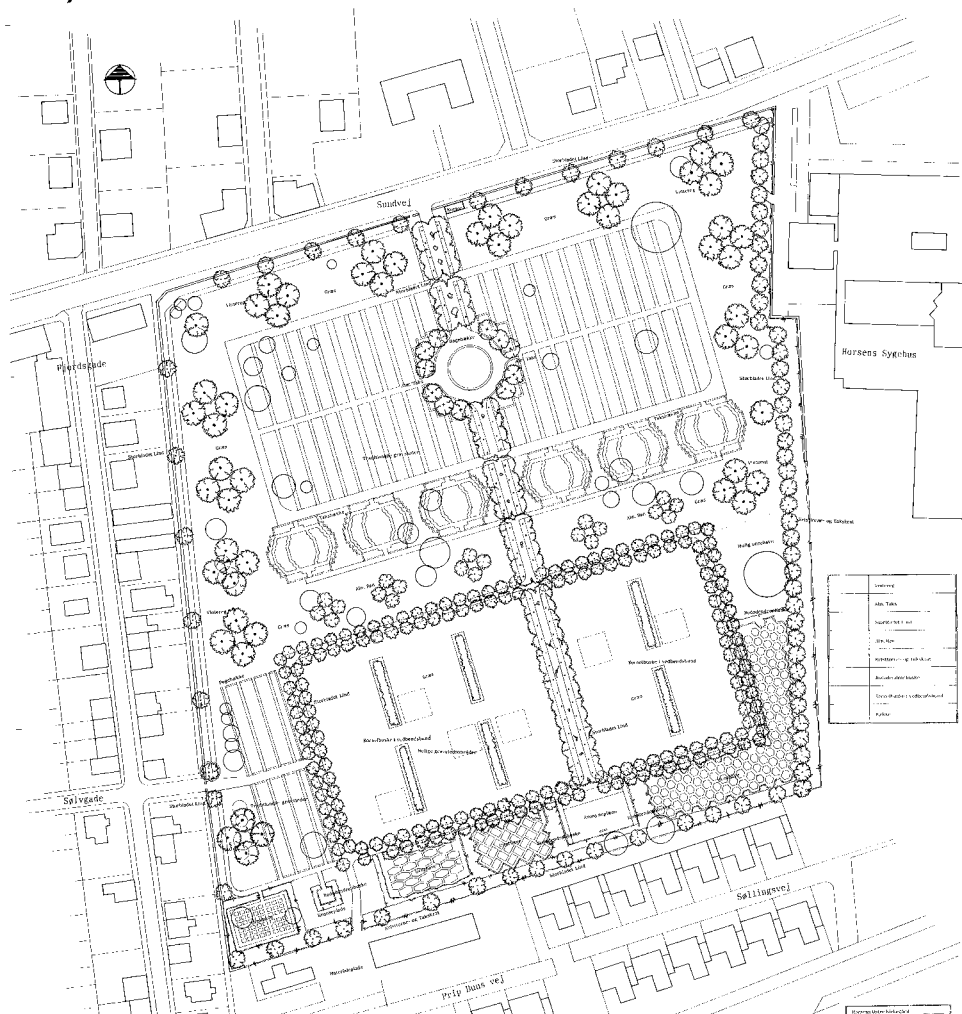
Også kirkegårdens yngste afsnit, indviet 1895, blev tegnet af G. J. Bøgh. Den overordnede plan gik dog tabt med tiden, idet beplantningerne blev indtaget til grave, og kun alléerne blev tilbage som faste elementer. Havearkitekt Emil Böttiger udarbejdede nye planer 1923, og en vis regulering af gravstederne blev foretaget af kirkegårdsinspektør Chr. Nielsen i årene efter 1928. En ny reguleringsplan med regelrette køreveje blev udarbejdet 1943. I kirkegårdens sydligste afsnit er indrettet en række urnehaver, tegnet af kirkegårdslederne Volmer Rud Nielsen 1973 ff. og Kurt Anhøj 1990.

På en plæne mellem haverne, i lindealléens akse, er 2003 opsat et stenmonument 'Hans lys', udført af stenhugger Philip Møller, Horsens. Det 3 m høje monument er af ét stort stykke blå Rønnegranit med indfældede baner af en lysere stenart, kronet med et hjulkors af messing. Det afløste et tkors af limtræ på samme sted, rejst 1975 og tegnet af Volmer Rud Nielsen.

I 1950 -erne var Østre Kirkegård tæt belagt med individuelle hækgrave.

ØSTRE KIRKEGÅRD

Historisk plan over Østre Kirkegård

Forundersøgelse

Registrering, analyse og karakteristik af den nuværende kirkegård

Indretning og brug

Den nuværende indretning er baseret på helhedsplanen af 28. 02. 2002 udarbejdet af Kurt Anhøj. De traditionelle hækomkransede kistegrave er centralt placerede i det nordlige område omkring den runde plads og langs med de gamle røde kirkegårdsmure mod nord og vest.

Urnegravstederne er siden 1970-erne blevet indrettet i særlige, i øvrigt meget fine og meget populære, urnehaver placeret i kirkegårdens rand mod syd og øst.

Med baggrund i ovennævnte helhedsplan er der i afdeling H, siden 2002 etableret 4 nye hækomkransede lunde beplantede med buske, træer og stauder. Disse lunde er indrettet med flere rum til individuelle urnegrave og urnegrave med mindeplader i græs og er egentlig fine i sig selv.

De øvrige arealer er under udfasning og henligger i græsplæner med grave liggende spredt rundt omkring og udgør godt og vel halvdelen af kirkegården.

Rammen

Kirkegården er omgivet af forholdsvis høje, rumdannende teglstens mure mod vest og nord. Disse teglstensmure er istandsatte.

Mod syd og øst er der stedsegrønne kristtorn beplantninger og høje opstammede lindetræer omkranset med hække.

Mod øst er der en stribe ind mod regionshospitalet med nyplantninger, som ikke virker. W

Beplantning

Hovedalléen bestående af lindetræer bevares.

Den lavere stynede lindeallé omkring afdelingerne V U S T bevares i princippet, men der skal skaffes plads til parkering.

Der er en del fritvoksende træer i øvrigt, som også principielt bevares.

Kirkegårdens omgivelser – by og landskab

Kirkegården er omgivet af byhuse med haver helt tæt op ad kirkegårdsmuren mod vest ved Fjordsgade. Mod nord grænser kirkegården op til Sundvej med højere etageejendomme og større villaer.

Mod øst ligger regionshospitalet og mod syd grænser kirkegården op til en rækkehusbebyggelse ved Søllingsvej, samt kirkegårdens egen mandskabsbygning, maskinhal og materialeplads.

Kirkegården ligger som en grøn park omgivet af by.

Bevaringsværdier - registrerede gravsted

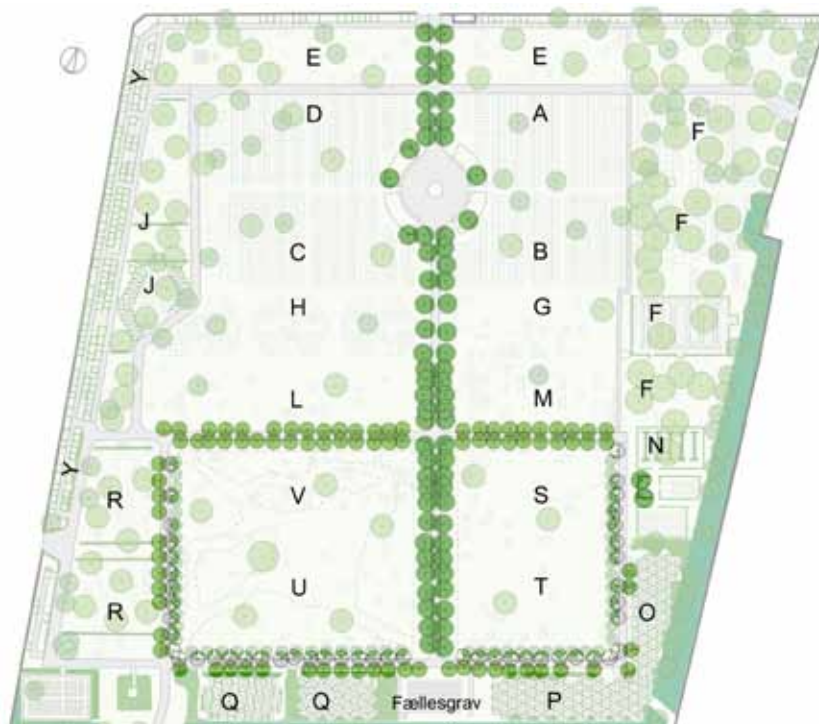
- Hovedalléen med de oprindelige lindetræer
- Den fine beplantning i bedet under og langs med træerne samt mindestenene i dette bed.
- De smukke teglstenmure mod vest og nord,
- Lindetræerne i randbeplantningen,
- Indgangspartiet mod nord,
- Udvalgte historiske bevaringsværdige grave langs kirtegårdens mure mod vest og nord,
- De fine karakteristiske urnehaver mod syd og øst.

SIGNATURER eksisterende forhold

- Bunddækkende_buske
- Busket
- En_årig_bloemster
- En_årig_bloemsterForårsbloemster
- Faste_belægningerBrosten
- Faste_belægningerKlinker
- Faste_belægningerNatursten
- Faste_belægningerAsfalt
- Faste_belægningerBetonsten
- Faste_belægninger
- FladedækningFlis
- FladedækningJord
- Fritvoksende_hække
- Fuldrowned_træerTrægruppe
- Gravstedshække
- Græsplæne
- GræsplæneBrugsplæne
- KanterKantsten
- Kistegravsteder i brug u pleje streg
- Klippede_Hække
- Klippede_Hække
- Klippede_HækkeBukksbom
- Klippet_pur
- Krat
- Levende_hegn
- Lund
- Løse_belægningerlergrus
- Løse_belægningerPerlesten
- Løse_belægningerSlotsgrus
- Løse_belægningerStenmel
- Løse_belægningerKnust granit
- Løse_belægninger
- Mure_portal_andre_bygværker
- Mure_portal_andre_bygværkerMur
- Naturgræs
- Prydhække
- PrydhækkeBukksbom
- Roser
- Skov
- Slyng-_og_klatreplanter
- Slået_græsFældedgræs
- Stauder_og_bunddække
- Stendiger
- Terrænmure
- Trapper_og_ramper
- Formet træ
- Formet_træKnudetree
- Formklippede_buske
- Fritvoksende_buske
- Fuldrowned_træer
- Fuldrowned_træer
- InventarAffaldsstativ
- InventarAFLØB
- InventarBRØND
- InventarBænk
- InventarNedløbsrist
- InventarVandpost
- Monumenter

Hovedalléer og bed nederunder

Bevaringsværdige gravsteder og monumenter

Teglstensmure, indgangsparti fra nord og lindetræer i rammen mod øst og syd.

De fine urneafdelinger mod syd bevares.

Østre Kirkegårds smukke portal opført i 1858 bevares.

Kirkegårdens rammebeplantning og asfaltstien langs med bevares.

De mange bevaringsværdige grave især langs kirkegårdens ramme mod vest og syd og i afdeling A bevares. Her et smukt indrettet gravsted med et særligt hegn omkring bevares.

I kirkegårdens sydside bevares de smukke karakteristiske urneafdelinger, som her afdeling Q, med individuelle urnegrave og takshække.

Østre Kirkegårds smukke portal opført i 1858 bevares.

Kirkegårdens rammebeplantning og asfaltstien langs med bevares.

De mange bevaringsværdige grave især langs kirkegårdens ramme mod vest og syd og i afdeling A bevares. Her et smukt indrettet gravsted med et særligt hegn omkring bevares.

I kirkegårdens vest- og nordside langs langs teglmuren, bevarer de traditionelle hækomkransede grave. Det ledige areal langs med de traditionelle grave nyindrettes med rum med beplantning i naturtemaer.

Udviklingsplanen

Gravstedsarealer / afdelinger

De historiske hovedelementer nævnt under bevaringsværdier bevares.

Den overordnede idé

De fremtidige gravstedsarealer indrettes i kirkegårdens rand, med traditionelle hækomkransede gravsteder langs med teglstensmurene mod nord og vest i afdeling E, K, Y og Z. Urnehaverne mod syd og øst i afdelingerne Æ, Q, P, O, N og F bevares.

Der skabes en ny lund- / skovafdeling indrettes mod øst i afdeling F og nye gravrum med fælles beplantning i naturtemaer mod vest.

Hele det midterste område udfases over tid som begravnelsesplads og overgår til park.

Herved skabes et stort samlet parkområde omkring den smukke gamle lindeallé med beplantede karakterfulde gravlunde liggende omkring.

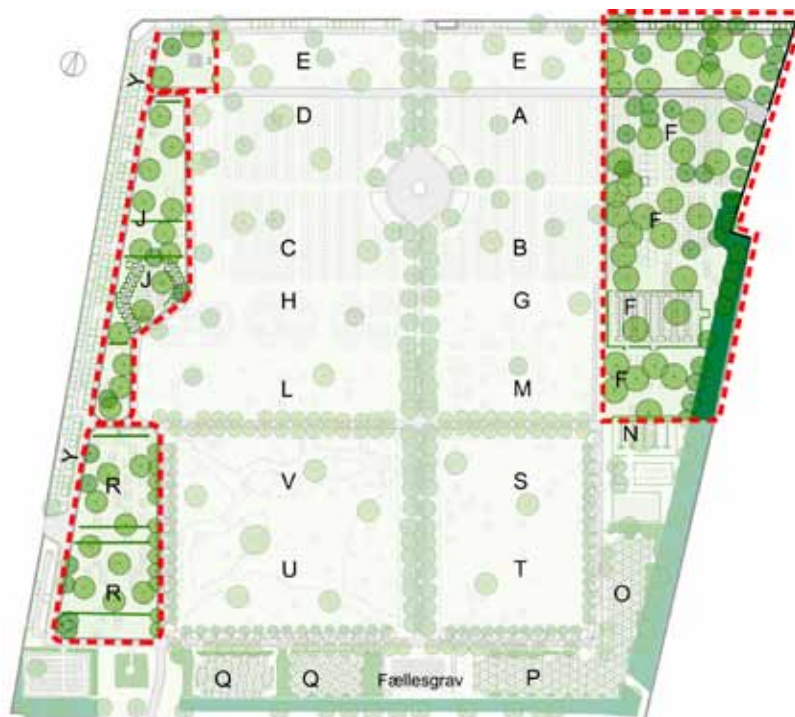
Den nye parkkirkegård bliver et centralt grønt åndehul i den bymæssige bebyggelse omkring, med visuelt udsigt og kontakt til havneområdet og sydsiden af Horsens fjord.

Skitse til udviklingsplanen

Aktive gravstedsområder

Afdelingerne der nyindrettes med natur temaer og lund.

Ny afdeling med lund

Lunden indrettes i den nordøstlige del ind mod regionshospitalet, i de ledige arealer i afdeling F.

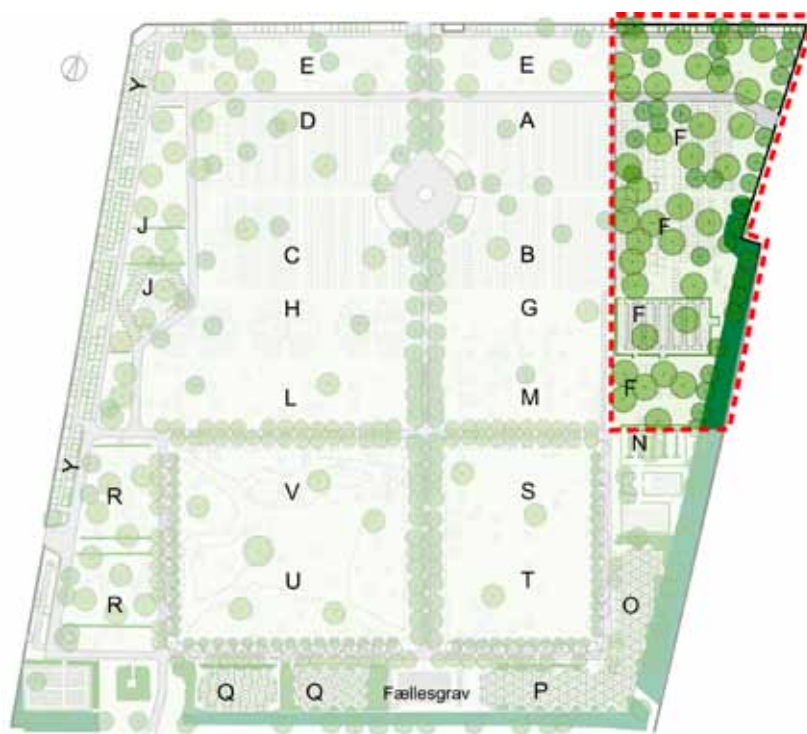
Lunden beplantes med danske træer som, eg, ask, bøg, løn og fuglekirkebær, samt skovbund med græsser, bregner, anemoner og forskellige urter.

Gravform

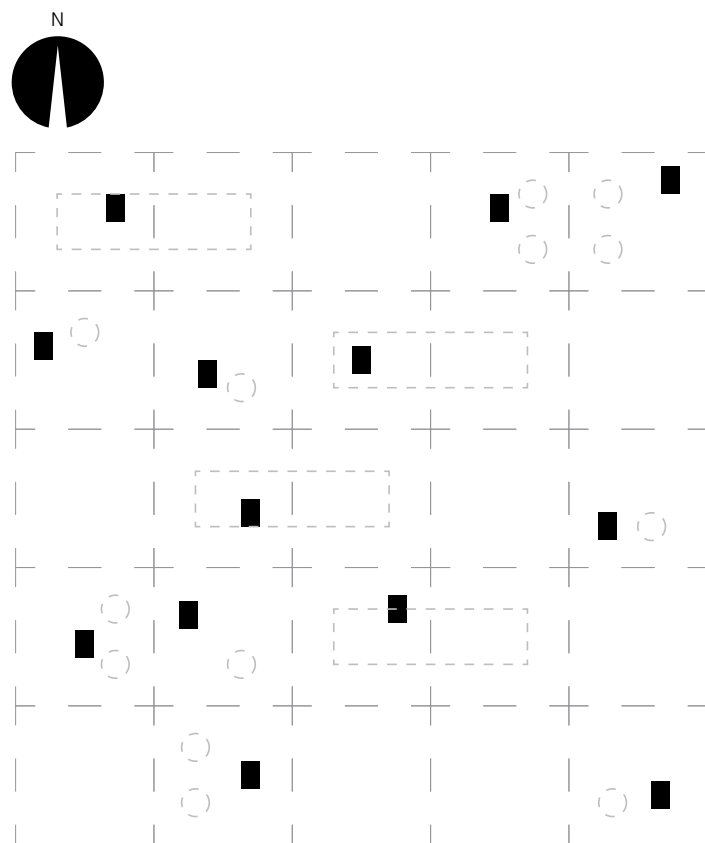
I lunden kan nedsættes urner i et 150 x 150 cm modulsystem.

Gravsten

Gravminderne er opretstående steler, liggende mindsten i granit eller marksten.

Skovafdeling LUNDEN

Princip for placering af gravminder.

Gravmodulet er 1,5x1,5 m

Stenene placeres forskudt så der ikke opstår lige linjer.

Både kister og urner kan nedsættes.

Fællesbeplantning uafhængigt af gravstedsmodul.

- Gravminde
- — Gravmodul
- [] Kiste
- Urne

For fremtiden kan man blive stedt til hvile i LUNDEN på Østre kirkegård. Fra

Nye afdelinger med natur tema beplantning

I den vestlige del af kirkegården, afdeling J og R, indrettes 4 nye temahaver med fælles beplantninger i naturtemaer som: STRANDENG, FJORDLANDSKAB, OVERDREV OG MARK.

Temahaverne adskilles med østvest gående bøgehække og beplantes med Prunus arter, japanske kirsebærtræer, fuglekirsebær og blomstrende træer.

Her kan man blive stedt til hvile i rum bevokset med blomstrende og duftende stauder, buske og græsser inspireret fra naturen omkring Horsens under skyggefulde træer. i såvel urne som kiste.

Gravform

I naturtema haverne kan nedsættes kister og urner i et 300 x 300 cm og 150 x 150 cm modulsystem i fællesbeplantninger.

Gravsten

Gravminder er steler eller marksten eller anonymt.

Nye Græsgrave

Imellem narurtema haverne, anlægges mellemrum med græs og enkelte nye solitære træer.

Gravform

Her kan man blive stedt til hvile i kister og urner i et 300 x 300 cm og 150 x 150 cm modulsystem i græsplæner.

Gravsten

Gravminder er liggende mindeplader i granit eller anonymt.

Nye afdelinger indrettet med naturtemaer

Nye naturafdelinger indrettet med motiver fra naturen omkring Horsens, som her STRANDENGEN.

Eksisterende traditionelle hækomkransede grave

De traditionelle hækomkransede gravsteder i afdeling A, B, C og D bevares så længe der er behov for dem. Det forventes at behovet bliver mindre, derfor forventes det at størstedelen gravene i disse afdelinger udfases de kommende år.

De tilbageværende traditionelle grave placeres i området tættest på opholdspladsen i lindealléen.

Afdeling A, B, C og D overgår til park.

Eksisterende gravhaver i afdeling H

Gravhaverne i afdeling H (Hibiscus haverne), udfases ved at der lukkes for nysalg.

Hele afdeling H overgår på sigt til park.

Ny Park

Hele det centrale område af kirkegården omkring lindealléen overgår på sigt til park.

I parken bliver der derfor med tiden mere plads og rum for andre aktiviteter, som ophold, leg, uformel idræt, skulpturudstilling m.v.

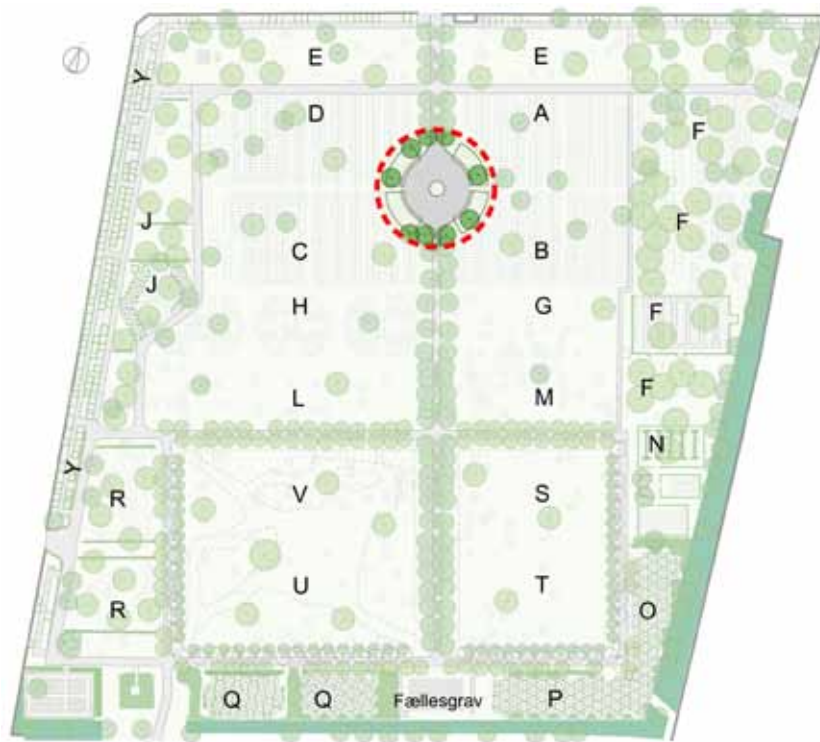
I området mod syd indenfor den klippede lindealle indføres en mere extensiv vedligeholdelse af græsplænerne med etablering af vilde urter og – græsser i plænerne med plads til ophold og leg.

Den runde plads i hovedalléen indrettes med vandbassiner, bænkepladser og med mulighed for at placere en pavillon med café.

På sigt vil der opstå et mere åbent parkområde på begge sider af hovedalléen med solitære træer. Fra parkens øverste del og fra kvarteret nord for Sundvej vil der være udsigt udover fjorden og til den sydlige side af Horsens fjord.

Parken

Den runde plads

Situationsplan

Bevaringsværdige grave og gravminder

De eksisterende bevaringsværdige grave og gravmonumenter bliver liggende eller stående, hvor de befinder sig. I hovedalléen bevares bundbeplantningen og de opstillede gravmonumenter.

Solitære træer

En stor del af den nuværende bestand af træer bevares. Men den eksisterende træbestand vurderes og der skal formentligt fælles nogle træer og indplantes nye.

Der udarbejdes en træplan, hvor træerne nummereres og deres tilstand beskrives. Herved får man en træjournal, hvor art, alder, tilstand, målsætning og tiltag noteres.

Den inderste træække omkring afdeling S, T, V, og U fornyes og rykkes indad i rummet for at give plads til sideparkering.

Stier

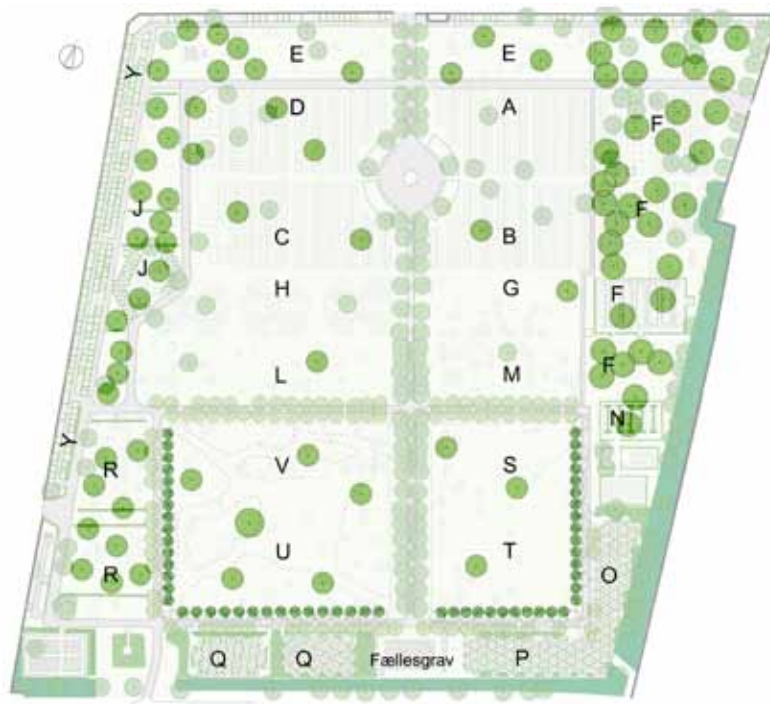
Hovedstierne langs med de fremtidige grav afdelingen bibeholdes belagte med asfalt, som OB overfladebelægning af skærver eller anden hård belægning.

De sekundære stier i afdelingerne overgår til belægning med hård gangfast grus.

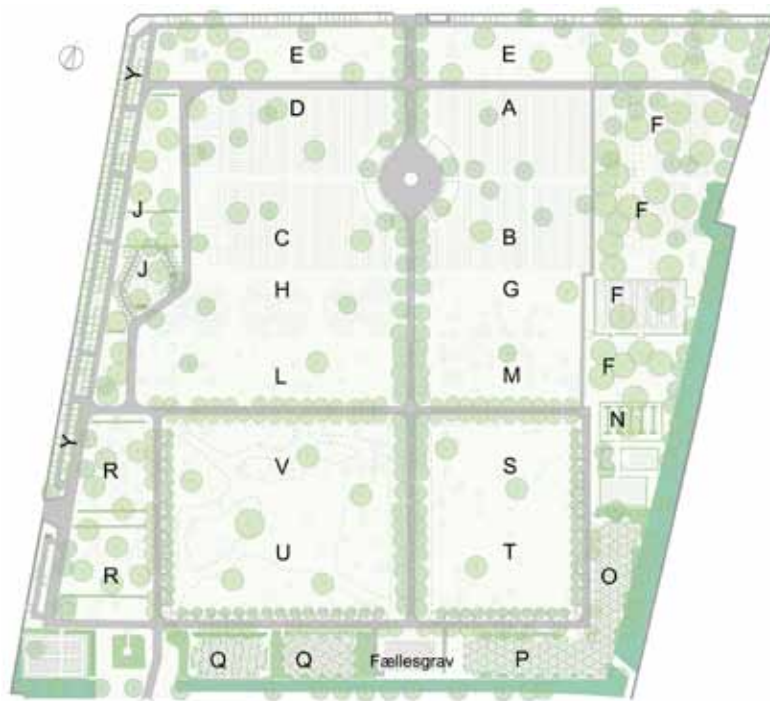
De øvrige sekundære stier omlægges til græs.

Eksisterende træer

Nye træer

Stier der bevarer

Kirkegårdens ramme

Teglmurene mod vest og nord bevares. Af hensyn til trafikikkerheden lukkes for udkørsel til Sundvej.

De højstammede lindetræer mod øst og syd bevares. Hvert andet træ kan fældes. De sundeste træer udvælges til bevarelse, uagtet at afstanden imellem dem bliver uens. Mod syd må der gerne være længere afstand imellem træerne, så udsigten imellem kronerne bevares. Den stedsegrønne beplantning med kristtorn under træerne bevares, men holdes beskåret i 3 – 5 m's højde.

Det aflange areal mod regionshospitalet beplantes med blomstrende buske. Kristtornene under træerne mod øst ryddes i et vist omfang, så underbevoksningen under træerne og det nye busket kommer til at udgøre en helhed.

Den nye skovafdeling omfatter også rammebeplantningen med lindetræer og underbevoksningen helt ind til teglmuren ved regionshospitalet.

Rammerne

Ny indgang fra syd og parkering

Der skabes en ny hovedindgang fra syd, via Prip Buus Vej, til indgangsstien imellem mandskabsbygningen og maskinhallen. Bevoksningen i rammen imellem afdeling Æ og Q ryddes, således der skabes en bred og indbydende indgang.

Herved kan brugerne parkere på parkeringspladsen ved mandskabsbygningen. Langs stien omkring afdeling S, T, V, og U etableres sideparkering på græsarmering.

Realisering

Som første etape etableres skovafdelingen og det første rum med naturbegravelser, samt parkeringen og naturgræsser og vilde urter i afdeling S, T, V, og U.

Trafik og parkering

UDVIKLINGSPLAN FOR HORSENS KIRKEGÅRDE

Vestre Kirkegård

Udarbejdet af Wad Landskabsarkitekter A/S for Horsens Kirkegårde Januar 2017

HORSENS
KIRKEGAARDE

Kirkegårdens historie

Kirkegården mellem Silkeborgvej og Skanderborgvej er anlagt i årene efter 1931. Det ældste, sydøstlige afsnit på i alt 5,5 ha. er indviet 23. april 1939. Afdelingerne nord og nordvest herfor er anlagt og beplantet 1951 og indviet 4. nov. 1962. Kirkegårdens samlede udstrækning med plads til fremtidige udvidelser udgør i dag 14,6 ha.

Den smukt tilplantede kirkegård, der i dag er en af byens største parkanlæg, er for den ældre dels vedkommende udformet efter en plan af kirkegårdsinspektør Chr. Nielsen, hvis første, omfattende forslag til inddeling og beplantning er fra 1928. Han søgte her at udnytte det formfulde, bølgede terræn og foreslog kraftige beplantninger.

Gravene, der er i dobbelte rækker, er samlet i større eller mindre gravgårde, der som terrasser er forskudt i forhold til hinanden og adskilt ved træbevoksede skrånninger.

Tilplantningen, der påbegyndtes 1931, otte år før kirkegården blev taget i brug, omfattede i første omgang kun kirkegårdens sydøstre del omkring kapellet og indgangspartiet fra Silkeborgvej. Dette trekantede areal er anlagt omkring en akse, Egevejen, mellem det senere opførte kapel i øst og en oldtidshøj i vest, afgrænset imod syd af Ahornvej og mod nord af Birkevej.

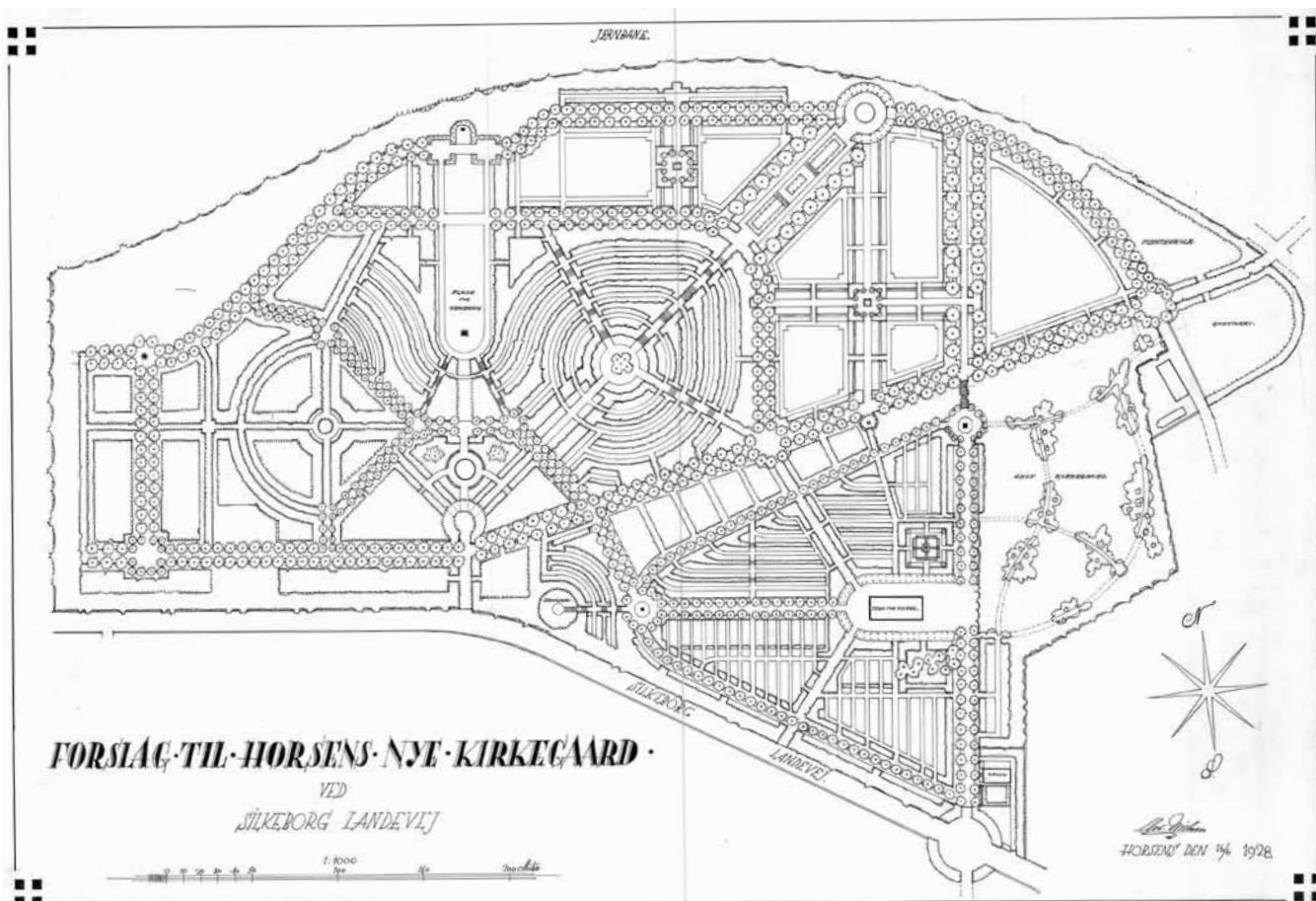
Den øvrige del af Chr. Nielsens stort anlagte plan blev ikke ført ud i livet: Det vestre afsnit er nu golfbane, og den nordre del af kirkegården er udformet efter andre planer.

I år 2003 er en særlig afdeling for muslimske begravelser taget i brug på kirkegårdens nordre afsnit.

Skulpturer. 1) 'Pige fletter mindekrans', af bronze, udført af billedhuggeren Mathilius Schack Elo 1945; opstillet på den fælles urnegrav. 2) Stenskulptur 'Vinger', udført af billedhuggeren Erik Heide; opstillet 1981 på den østre del af kirkegårdens nordre afsnit.

Et kapel med krematorium (som nu er museum) i kirkegårdens østre del er 1938 opført for Dansk Ligbrændingsforenings Horsens-afdeling efter tegning af Viggo Norn.

Et nyt krematorium, opført efter tegninger af arkitektfirmaerne Birch & Svenning og Torben Knudsens Tegnestue, Horsens, er taget i brug 1989.

Forundersøgelse

Registrering, analyse og karakteristik af den nuværende kirkegård

Forhold

Jordbundsforhold:	Lermuld
Planlægningsforhold:	Kirkegården ligger i byzone.
Fredninger:	Oldtidshøj formentlig fra bronzealderen.

Indretning og brug

Den nuværende indretning er baseret på den oprindelige helhedsplan fra 1928. Afdelingerne nord og nordvest herfor er anlagt og beplantet 1951 efter planer af Rud Nielsen og indviet 4. nov. 1962.

Kirkegården rummer et meget varieret udbud af gravstedstyper, alt fra traditionelle hækomkransede kiste og urnegrave i forskellige afdelinger med vidt forskellige udtryk, børneafdelinger, anonyme afdelinger og en afdeling med fyrreskov.

De mest benyttede afdelinger er de meget veldefinerede rum med en særlig karakteristisk og smuk beplantning til urner og kister, som f.eks. kirsebærlunden i D, fyrrelunden O, afdeling M og P, samt den anonyme plæne. I afdelingerne med de traditionelle hækomkransede kistegrave er over halvdelen af gravstedsarealet ledigt.

Rammen

Kirkegården er omgivet af store karaktergivende beplantninger både mod syd, vest, nord og øst. Bestående af bl.a. bøg, ahorn og eg med en underbevoksning af bl.a. bøgepur. Mod øst er der en veludviklet bøgeskov, som på den oprindelige plan fra 1928 er benævnt SKOVKIRKEGÅRD, men som ikke er taget i brug til gravplads. Mod vest er der plantet en yngre fyrreskov på bakkedraget. Mod øst ud til Skanderborgvej har kirkegården karakter af park, med kælebakke og egelunde i hjørnet mod krydset Skanderborgvej og Silkeborgvej.

Beplantning

Alléerne er beplantede med forskellige store træarter og afdelingerne er omgivet af rumdannende beplantninger, med Rud Nielsens kendemærke, kristtorn, taks, buksbom, thuja m.fl.

I afdelingerne er en del fritvoksende træer i øvrigt, som principielt bevares.

Kirkegårdens omgivelser – by og landskab

Kirkegården er omgivet af åbent land i form af golfbanen mod nord og vest og de to store veje Skanderborgvej mod øst og Silkeborgvej mod syd, med parcelhuse øst og syd for disse.

Bevaringsværdier - registrerede gravsteder

- Kirkegårdens hovedstruktur – hovedstierne og de rumdannende beplantninger,

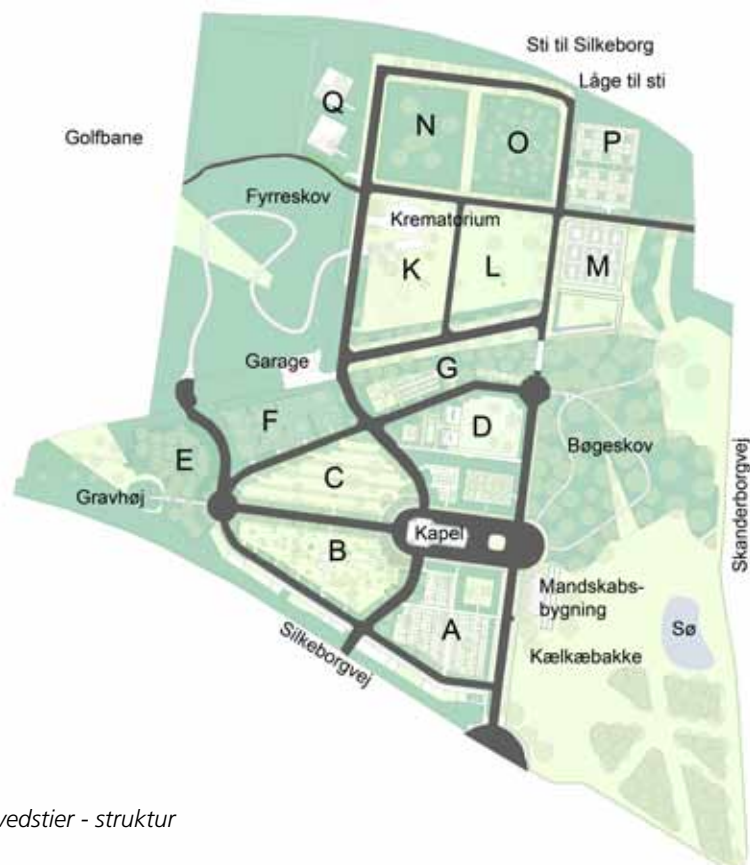
- De mange alléer,
- De store træer i rammebeplantninger,
- De mange solitære træer,
- De rumdannende beplantninger af kristtorn, taks, buksbom, thuja m.fl.,
- Indgangspartiet mod syd med den halvcirkelformede mur,
- Enkelte udvalgte historiske bevaringsværdige grave,
- De nyere urneafdelinger med karaktergivende beplantning mod nord og kirsebærlunden.

Oversigtsplan

Eksisterende forhold

Hovedstier - struktur

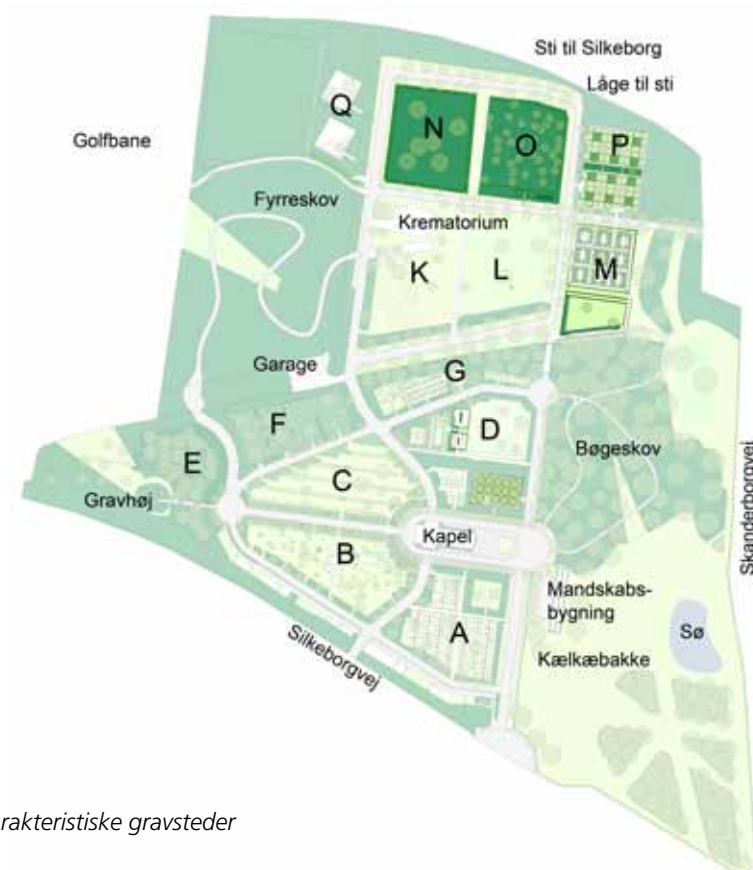
Rammebeplantninger, alleer og træer

Indgangspartiet

Historiske gravsteder

Karakteristiske gravsteder

Afdeling B med traditionelle hækomkransede grave, ændres til individuelt udformede grave til kister og urne. Adelingen anlægges med en bund af græsplæne.

Afdeling E i forgrunden lukkes for nye begravelser og overgår på sigt til mindeskov.

Trappen til gravhøjen renoveres ved omsætning og der plantes træer langs trappen.

Fyrreskoven i afdeling O bevares.

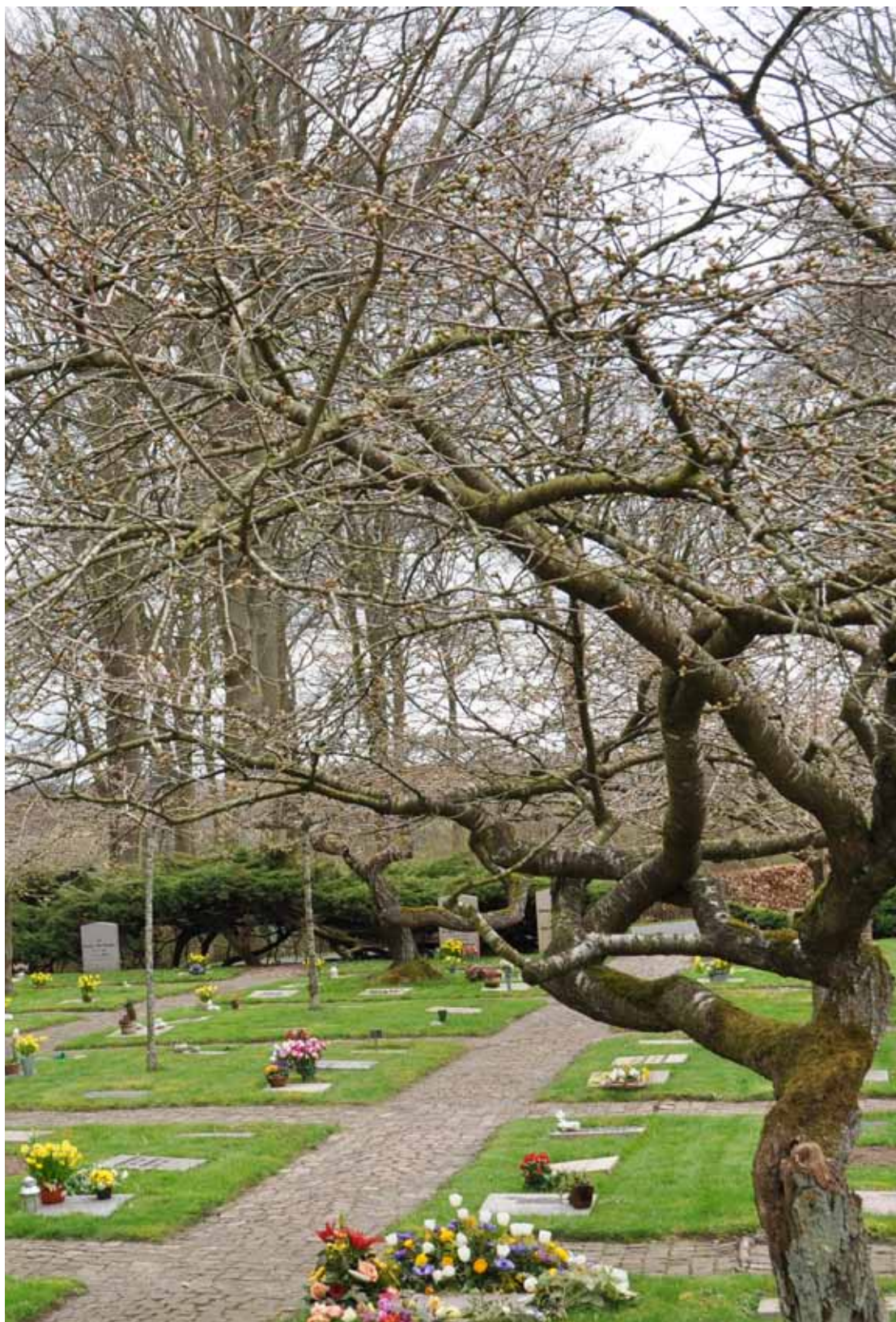
Afdeling C med traditionelle hækomkransede grave, ændres til en blomstereng hvor der kan nedsættes såvel kister som urner.

Bøgeskoven øst for kapellet tages i brug til begravelsesplads.

Den muslimske afdeling i Q. Adgangsforholdene forbedres med en direkte sti i chausséen fra hovedstien.

Kirsebærlunden bevares

Udviklingsplanen

De historiske hovedelementer nævnt under bevaringsværdier bevares.

Den overordnede idé

Kirkegårdens hovedstruktur – hovedstierne og de rumdannende beplantninger - bevares.

De mange alléer, de store træer i rammebeplantninger og de mange solitære træer, samt de rumdannende beplantninger, med Rud Nielsens kendemærke, kristtorn, taks, buksbom, thuja m.fl., udgør tilsammen kirkegårdens landskabsarkitektoniske grundelementer, som alle indgår i den fremtidige kirkegård

De nyere urneafdelinger mod nord bevares. Fælles for disse afdelinger er, at de har en klar og smuk indretning med en særlig beplantning der giver idenitet.

Udviklingsplanen i hovedpunkter:

Afdeling A bibeholdes til traditionelle urne og kistegrave,
Afdeling B omlægges til park med individuelle gravsteder til urner og kister, alle hækkene ryddes,
Gravpladserne i randbeplantningen mod Silkeborgvej nedlægges,
Afdeling C omlægges til blomstereng til urner og kister,
Afdeling E og F udfases, nedlægges og beplantes med solitære træer, åben skov.
Trappen til Oldtidshøjen renoveres,
Oldtidshøjen indrettes med udsigtsplads med bænke, lidt forsigtigt fordi det er en fredet oldtidshøj,
Det nordøstlige afsnit af afdeling D omlægges til en lund, hækkene ryddes.
De to fine hækrum i afdeling D og rummet med de gamle urner i afdeling A, tages i brug til anonyme begravelser, såvel urner som kister,
Afdeling L og K udfases, nedlægges og omlægges til park med solitære træer og græs. Og her indrettes en scene til arrangementer som musik, teater, udstillinger, ceremonier m.v.,
Afdeling M, P og O bevares,
Afdeling N tages ikke i brug,
Bøgeskoven, tages i brug til skovkirkegård, som oprindeligt tænkt,
I fyrreskoven på bakkedraget indrettes en udsigt og opholdsplads og stier,
Til den muslimske afdeling skabes en smukkere og mere åben adgangssituation.

Idéen er at bygge videre på de eksisterende rammer, men transformerer indholdet i afdelingerne til mere naturprægede og individuelle gravpladser.

De historiske grave bliver liggende blandt det nye.

Ny skovafdeling i bøgeskoven

Skovafdelingen indrettes i den eksisterende bøgeskov øst for kapellet. Skoven har karakter som en dansk bøgeskov med anemoner, græsser, bregner m.v. i skovbunden.

Der anlægges en ny grussti rundt i skoven med hovedindgang fra kapelpladsen og forbindelsesstier til afdeling D og G mod vest og en rampe ned over skråningerne til afdelingerne mod nord.

Gravform

I skoven kan nedsættes urner i et 150 x 150 cm modulsystem.

Gravsten

Der kan ikke sættes gravminder på selve gravene, men derimod kan navne skrives i en bred granitkantsten der sættes som kant på skovstien.

Ny skovafdeling, traditionelle hækgravsteder og individuelt udformede gravsteder

Eksisterende traditionelle hækomkransede grave

De traditionelle hækomkransede gravsteder i afdeling A, bevares så længe der er behov for den. Det forventes at behovet for traditionelle hækomkransede gravsteder bliver mindre de kommende år. Derfor nedlægges eller ændres de øvrige afdelinger med traditionelle gravsteder.

Individuelt udformede begravelser

Afdeling B ændres til at kunne rumme mere individuelt udformede gravsteder. Alle hjemfaldne gravsteder i afdelingen ryddes incl. hækkene omkring.

Bunden i hele afdelingen etableres med græsplæne og der plantes enkelte solitære træer.

Gravform

Nye gravsteder kan indrettes til urner eller kister efter brugerens ønsker indenfor et modul på 150x150cm, 150x300cm eller 300 x 300cm, med eller uden hæk.

Gravstederne kan indrettes med belægninger og beplantning udformet f.eks. som et hjerte, en amøbe, efter ønske. Det fælles græs skal gå helt ind til den form man vælger og det skal være obligatorisk at kirkegården vedligeholder gravstedet.

Gravsten

Der kan ikke sættes individuelt udformede gravminder på gravene.

Eksempler på individuelt udformede grave i afdeling B

Ny naturtema have i afdeling C

Afdeling C lukkes for nye traditionelle begravelser. Afdelingen omlægges til naturtema have med temaet: BLOMSTERENG. Temahaven indrettes med en beplantning af vilde græsser og vilde blomster. Der kan også være kultur græsser og blomster som passer ind i blomsterengen, således der kan være planter, der giver afdelingen blomstring og karakter i gennem hele året.

Der plantes nye solitære træer der passer til blomsterengen.

Gravform

I naturtema haven kan nedsættes kister og urner i et 300 x 300cm, 300x150cm og 150 x 150 cm modulsystem i fællesbeplantninger.

Gravsten

Gravminder er steler, store marksten eller anonymt.

Eksempel på blomstereng i afdeling C

Mindeskov

Afdelingerne E og F lukkes for nysalg. De eksisterende gravsteder bevares så længe familierne ønsker det. Børneafdelingen i afdeling E lukkes ligeledes.

Imellem de bevarede grave indplantes forskellige karakteristiske træer, som f.eks. valnød, ægte kastanie, sydbøg, lærk, korktræ og akasia.

Oldtidshøjen

Oldtidshøjen bevares selvfølgelig. Der indrettes en udsigtplads med bænke på højen og evt. et par træer. Udsigtspladsen indrettes i overensstemmelse med fredningsbestemmelserne. Trappen fra øst op til højen sættes om.

Udsigt fra toppen af gravhøjen

På vej til udsigtspunktet på gravhøjen

Ny indretning af lunde

I afdeling G bevares børneafdelingen og rummet med urnegravene.

De tre fine takstrum i afdeling D bevares. De to mindste rum indrettes til nye anonyme grave.

Det nordøstlige område i afdeling D ligger stort set ubenyttet hen. Der er fire gamle bøgetræer.

Området nyindrettes ved at rydde hækkene og stier. Herved opstår en lille lund med de fine gamle bøge og græs.

Gravform

I bøgelunden kan nedsættes enkelte kister og urner i et 300 x 300cm, 300x150cm og 150 x 150 cm modulsystem i græs. Græsset suppleres med flere græsarter og vilde blomster og holdes mere vildtvoksende med klippede stier ind til gravstenene.

Gravsten

Gravminder er steler, store marksten eller anonymt.

Kirsebærhaven

Kirsebærhaven, som er kirkegårdens smukkeste og mest kendte afdeling, bevares som den er.

Ny æblehave

Lige vest for kirsebærhaven ligger en lille afdeling som indrettes med en lille æblehave. De ledige grave sløjfes og der plantes 9 æbletræ. Der etableres græs under træerne.

Gravform

I æblelunden kan nedsættes urner i et 150 x 150 cm modulsystem i græs. Græsset suppleres med flere græsarter og vilde blomster og holdes mere vildtvoksende med klippede stier ind til gravstenene.

Gravsten

Gravminder er steler og liggende mindeplader i granit.

Eksisterende afdelinger som bevares

Afdelingerne M, P og O bevares som de er.

Ceremoniplads / Musik- og teater

Afdelingerne L og K nedlægges som begravelsesplads.

Alle ledige gravsteder sløjfes og tilsås med græs.

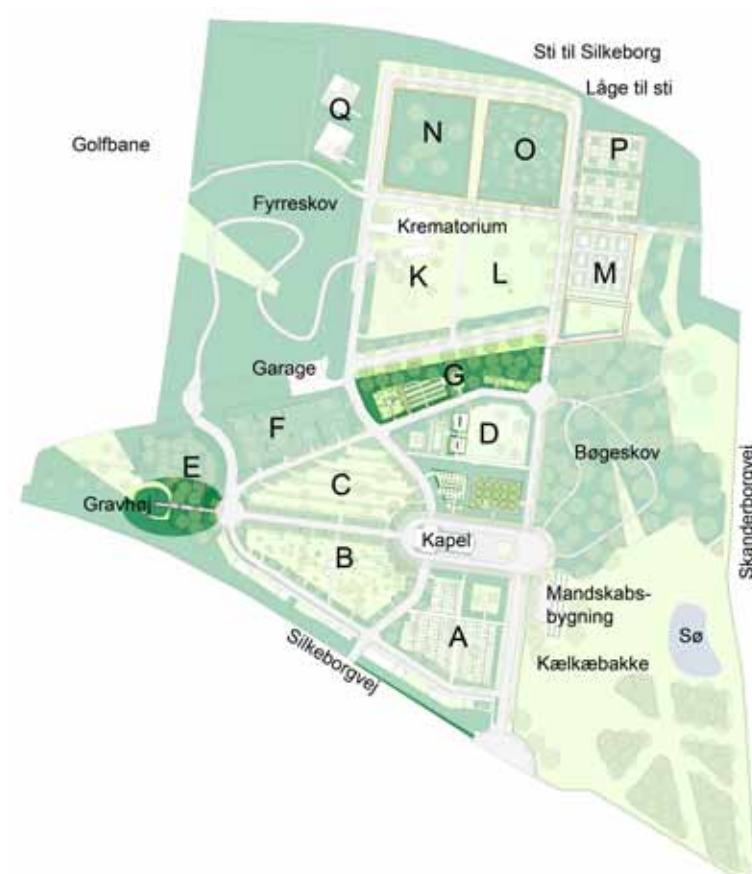
De eksisterende gravsteder bevares så længe familierne ønsker det.

Midt i afdeling K indrettes en plads, som kan benyttes til ceremonier og som scene til musik og teater. Græsplænen mod vest stiger lidt og danner det perfekte sted til tilskuerpladser.

Der kan evt. sættes buede bænkerækker op.

Kapelpladsen

Pladsen omkring kapellet renoveres med nye belægninger i tegl og beplantning i et særskilt projekt.

Oldtidshøjen, lunde, kirsebær- og æblehave

Fyrreskoven

I fyrreskoven på bakken vest for krematoriet anlægges stier og en opholds- og udsigtsp-lads på bakketoppen hvorfra der er udsigt udover landskabet mod nordvest.

Kælkebakken

Ved foden af kælkebakken i lavningen imellem bøgeskoven og egelunden mod sydøst anlægges en sø, som derved tilfører parken et naturligt dyre og planteliv i og omkring søen. Der er vådt i området og et naturligt vandspejl.
Parkens plæner vedligeholdes mere extensive.

Fyrreskoven tages i brug som begravelsesplads

Fyrreskoven og kælkebakken

Stier

Hovedstierne bibeholdes belagte med asfalt.

De sekundære stier i afdelingerne overgår til belægning med hård gangfast grus.

De øvrige sekundære stier i afdelingerne omlægges til græs.

Kirkegårdens ramme

Teglstensmurene og indgangen fra Silkeborgvej bevares.

De sekundære adgange fra stien Silkeborg – Horsens under Skanderborgvej mod vest, nord og øst bevares.

Rammebeplantningen omkring kirkegården bevares.

Realisering

Etape I

Som første etape etableres den NYE SKOVAFDELING, de NYE LUNDE i afdeling D, ENGEN i afdeling C og de INDIVIDUELLE GRAVE i afdeling B.

Afdelingerne E, F, K og L lukkes for nysalg.

Stier og udsigtspladsen i fyrreskoven etableres løbende.

Mindeskov i afdelingerne E og F etableres løbende.

Etape II

I afdeling K etableres ceremoni-, musik- og teater scenen.

Søen i parken med kælkebakken etableres.

Rammen

